

LITTERATURFORMIDLING OG DANNEELSE

Christina Meyer - Speciale - årgang 13

30. NOVEMBER 2016

VEJLEDER: JENS KRISTIAN DAHLGAARD GUDIENSEN

Antal anslag: 118.637

Abstract

The thesis revolves around literature mediation and general education and how it has evolved in the cultural scene. To examine this, different types of analytic models and methods are to be included: Casper Hvenegaard Rasmussen's latest research regarding communication strategies are used, furthermore the enlightenment concept used by the philosopher Kant and Bourdieu's concepts are used towards different cases. In addition, Ordkraft will be the headcase as an example of literature mediation today where experiences and participation are vital. This will involve research of Pine and Gilmore in terms of the experience economy, as these are relevant for the aspect of mediation and the development in our culture. There is a powerful relationship between mediation, general education and experience.

Indhold

Abstract	2
Indledning	4
Problemformulering.....	5
Metode.....	5
Teori	7
Dannelsesbegrebet	8
Oplysning.....	9
Frihed og dannelse	12
Livsoplysning og tilværelsesoplysning.....	13
Digital dannelse.....	15
Oplevelse.....	17
Oplevelseskultur.....	18
Deltagelseskultur.....	20
Afsenderbaseret formidling	22
Digital afsenderbaseret formidling.....	25
Modtagerbaseret formidling.....	26
Pierre Bourdieu	27
Habitus	27
Kapital	28
Brugerinddragende formidling.....	29
De forskellige former for brugerinddragende formidling	30
Analyse	33
Afsenderbaseret formidling	33
Kulturkanonen.....	33
Modtagerbaseret formidling.....	35
Fremtidens Biblioteker – målgruppebaseret viden til biblioteksudvikling... 35	
Identitet.....	38
Brugerinddragende formidling.....	40
Menneskebiblioteket	40
Ordkraft.....	43
Ordkraft i en oplevelseskultur	45
Ordkraft i en deltagelseskultur.....	48
Ordkraft – oplevelse, oplysning og information.....	49
Konklusion	51
Litteraturliste.....	54

Indledning

Fælles for alle former for formidling; lad det være museernes udstillinger, teaterforestillinger eller bibliotekernes litteraturformidling er, at det er aktiviteter der er rettet mod nogen – de besøgende, brugerne, publikum eller hvad man vælger at kalde brugerne af de kulturelle tilbud. Begrebet kulturformidling kan spores tilbage til 1950'erne, hvor betydningen primært var rettet mod kunst. Siden har det gennemgået en udvikling som er meget interessant at kigge på, da blandt andet teknologien og digitaliseringen har overtaget mange funktioner og interesser hos befolkningen. Især på det litteraturformidlende område og hos kulturinstitutioner som bibliotekerne, er det vigtigt at udvikle sig for at bevare sin eksistensberettigelse.

Da bibliotekets kerneområder netop er oplevelses og videns relaterede ydelser, er det med en festival som Ordkraft muligt for blandt andet biblioteket, at formidle litteraturen til et bredt segment og skabe gode oplevelser for gæsterne. Jeg har tidligere deltaget og lavet observationer på Ordkraft, som understøtter dette, men det er særlig interessant hvad der gør at litteraturfestivaler får så stor indpas på den kulturelle scene og hvad det er der gør at det beriger os på den måde som det gør, da Ordkraft stadig er et publikumsvoksende arrangement. Der kan ses på hvilke faktorer der har gjort at det har udviklet sig på den måde og hvorfor. For logisk er der sket en ændring samfundsmæssigt, hvor disse faktorer vil have en afgørende indflydelse på de nuværende formidlingsformer og nye formidlingsstrategiers komme. Ydermere har kulturinstitutionerne tidligere været set som autoriteter der på formynderisk vis skulle kunne vælge indholdet til brugerne, men i dag ser brugerne sig mere som kunder der selv vil vælge til og fra. Forbrugerne har derved også udviklet sig gennem tid, eller i hvert fald opfattelsen af os selv. Her er det interessant at se hvordan denne form for selvrealiseringsproces kan kobles sammen med den samfundsmæssige udvikling og hvordan disse påvirker hinanden og litteraturformidlingen. Dette leder op til problemformuleringen:

Problemformulering

”Hvordan kan man begrunde nyere litteraturformidlingsformers udvikling, i et kulturhistorisk lys?”

Metode

Ud fra ovenstående problemformulering ønskes en forståelse af den udvikling som har fundet sted inden for litteraturformidlingen, og på hvilken baggrund det har fundet sted. Ydermere at redegøre for de formidlingsstrategier Casper Hvenegaard Rasmussen præsenterer i sin nyeste udgivelse og forskning; ”Formidlingsstrategier – en grundbog om kulturinstitutioners formidling”, som udgør den bærende teori i denne afhandling, samt cases til analyseafsnittet. De tre formidlingsstrategier som vil blive præsenteret og arbejdes med, er kendetegnet ved den første formidlingsstrategi, *den afsenderbaseret*, netop at være ensrettet kommunikation – fra kulturinstitutionerne til brugerne i oplysningens tjeneste. Det er indholdet som skal formidles og oplysningstanken er grundessensen af denne strategi, som skal danne befolkningen. Denne tanke har været hovedtanken fra efterkrigstiden frem til tiden omkring ungdomsoprøret. Den anden formidlingsstrategi, *den modtagerorienterede*, er også ensrettet kommunikation, men fokus er flyttet fra institutionernes mening og holdning til brugerne. Kulturinstitutionerne kan imødekomme brugerne på to måder; enten ved at komme deres smagspræferencer i møde eller forsøge at forstå hvorfor brugerne kommer og hvad deres udbytte er. Det er stadig oplysning og dannelse som er i fokus, men det er ikke kun vigtigt at vide noget om indholdet, men lige så vigtigt at vide noget om brugerne. Den sidste og tredje strategi, *den brugerinddragende*, er en dialogisk kommunikation modsat de to andre ensrettede. Her er det dialogen med brugerne som er i fokus. Dette sker på forskellige måder, hos bibliotekerne kan det for eksempel være at afholde læsekredse, hvor deltagerne efterfølgende har mulighed for at dele deres læseoplevelser. Disse formidlingsstrategier vil blive illustreret med eksempler primært fra biblioteker men også museer og teater og blive koblet til forskellige forestillinger om kvalitet. De vil blive diskuteret i forhold til hvilket syn på brugerne der kan relateres til de forskellige strategier. De er altså et analyseværktøj i

forbindelse med forståelsen af litteraturformidlingen. Det er vigtigt at nævne at der ikke er nogen af strategierne som på sin vis er bedre end andre – forskellige scenarier kræver forskellige strategier. Det vil altid være at foretrække, at formidlingen er refleksiv frem for normativ.¹ Hvilket vil sige, at ingen af strategierne er bedre end andre, men at der skal forholdes til hvilke strategier der vælges og hvorfor de vælges, samt hvordan de udfoldes i praksis og hvilke konsekvenser det i så fald vil have. Til sammen udgør de tre strategier en model, som er en repræsentation af virkeligheden, formidling er selvfølgelig mere kompleks end som så. Men den skulle gerne kunne give et overblik og forståelse af forskellige sammenhænge som udspiller sig.

Men hvad er formidling? Slår man ordet ”formidling” op i Den Store Danske Encyklopædi, vil det ikke give et selvstændigt opslag, men derimod kædes sammen med begreber som eksempelvis pædagogik og dannelse. Skal formidlingen bruges mere teoretisk vil det ofte relateres til kommunikation. For at begrunde litteraturformidling i et kulturhistorisk lys, vil dette afgrænses til begrebet dannelse. De fleste kulturformidlende institutioners formidling er ikke en del af den formelle uddannelse; som opnås gennem skolerne, derimod ses det stadig som et potentiale for det enkelte menneskes dannelse. Mange vil mene at ordet dannelse er et synonym for uddannelse, hvilket ikke er tilfældet. Uddannelse er der, hvor der foreligger et program for hvad der skal komme ud i den anden ende. Dannelse retter sig mod et andet begreb; fordybelse. For at forstå et så flyvsk begreb, som dannelse er, kan der kigges tilbage i historien og tage udgangspunkt i Immanuel Kant² og dennes oplysningsbegreb. Dannelsen, i forhold til formidling, er en proces hvor det enkelte menneske erhverver sig viden, færdigheder eller holdninger som er med til, at skabe mere helstøbte mennesker. Men der er stadig mange bud på hvordan dannelse defineres og i gennem hvilke praktikker denne opnås bedst. Er det for eksempel bedst gennem læsning, samtale eller kreative aktiviteter? Dette vil belyses yderligere i forhold til formidling og Løgstrups tilværelsesoplysning, som uddybes i teoriafsnittet ”livsoplysning og tilværelsesoplysning”. I forhold til formidling og kommunikation, ses kommunikation overvejende som envejskommunikation, hvor

¹ Hvenegaard, 2016: s. 39

² Immanuel Kant, 1724-1804, tysk filosof.

formidling i højere grad ses som dialogisk. Kendetegnet for formidling er, at den foregår mellem to parter. Herved vendes blikket mod den basale kommunikationsmodel: *afsender->budskab->modtager* – denne model vil yderligere blive præsenteret i teoriafsnittet for ”Afsenderbaseret formidling”, da denne også bliver brugt til at forklare begrebet formidling. I forhold til den modtagerbaseret formidling, hvor man anskuer modtageren som et problem, vil der blive brugt kulturvaneundersøgelser fra 1964 og frem, samt den franske sociolog Bourdieus begrebsapparat i forhold til at argumentere for, at modtageren af et kulturelt tilbud skal opfattes som et subjekt. I henhold til en rapport lavet omkring målgruppebaseret viden i forhold til viden omkring biblioteksbrugere, hvor det i højere grad er biblioteket der skal tilpasse sig brugerne end omvendt.³

Som hovedcase er Ordkraft valgt, da denne skal give en forståelse af litteraturformidlingen i det samfund vi lever i i dag, med de elementer af oplevelse og deltagelse som synes relevante for netop formidlingen. Oplevelser bliver, ud fra Schultzes argumentation omkring oplevelsessamfundet, et værktøj i den vedvarende identitetsproces som også vil blive behandlet. Kombinationen af et større behov for oplevelser og den øgende købekraft gør, at oplevelser bliver et marked og netop dette har Pine og Gilmore⁴ fokus på i bogen ”The Experience Economy” fra 1999 (på dansk ”Oplevelsesøkonomien”, 2009). Denne vil behandles i forhold til oplevelser og oplevelsessamfundet, som Ordkraft også er et eksempel på i forhold til måden at formidle litteratur på i dag.

Teori

De tre formidlingsstrategier som Hvenegaard beskæftiger sig med; afsenderbaseret, modtagerbaseret og brugerinddragende formidling, vil der blive redegjort for, samt nogle af de cases der er brugt for at kaste lys over strategierne. Disse cases vil behandles senere i afhandlingen i kombination med det litteraturformidlende

³ Hvenegaard, 2016: s. 122

⁴ Joseph Pine, 1958 - , og James H. Gilmore,, amerikanske økonomer

aspekt, hvor Ordkraft vil danne rammen. I forbindelse med Ordkraft, og for at få en forståelse af denne, vil der blive redegjort for oplevelses- og deltagelseskultur. Ydermere vil der kastes lys over dannelsesbegrebet og hvordan dette i kombination med brugerinddragelse og deltagelse fungerer i vores oplevelsessamfund.

Dannelsesbegrebet

Begrebet dannelse har rødder helt tilbage til antikken, det græske ord for opdragelse “paideia” omfattede den personlige dannelse og kultur.⁵ Grækerne gik meget op i gymnastik, musik, grammatik, retorik, geometri, astronomi og især fornuftens brug.⁶ Cicero⁷ havde allerede erstattet grækernes betegnelse “paideia” med det latinske “humanitas”, som i renæssancen bredte sig ud over Europa som “humanisme”. Dannelse blev herved det samme som opdragelse til humanitet; det der omhandler mennesket, modsat det guddommelige. Sprog, kultur, litteratur, kunst og filosofi, som i dag omtales humaniora blev især i fokus på dette tidspunkt. Det menneskelige, i oplysningstidens humanistiske dannelsesbegreb omhandlede ideer om tolerance, menneskevenlighed og tanker omhandlede menneskerettigheder. Herved fik dannelsesbegrebet en mere pædagogisk og moralsk norm.⁸ I følge kristendommen skabte Gud mennesket i sit billede⁹, og på tysk hedder dannelse “Bildung”. Det er et godt ord at bruge, for i hvilket billede skal vi dannes? Og hvordan skal vi danne os? Den første der brugte det tyske ord “Bildung” var Johann Gottfried Herder¹⁰, han kritiserede oplysningstidens rationalistiske selvforståelse og tendenser til universalisme. Hans ideer, omkring den nationale særegenhed og det historiske nationalsprog, var til inspiration for nyhumanismen og disse tanker fandt vej til blandt andet den danske teolog og højskolemand N.F.S. Grundtvig¹¹ og den tyske dannelsesfilosof Wilhelm von

⁵ www.denstoredanske.dk

⁶ Nepper Larsen, 2013: s. 9.

⁷ Marcus Tullius Cicero, 106 f.Kr - 43 f. Kr., romersk politiker, retoriker, jurist og skribent.

⁸ www.denstoredanske.dk

⁹ Første Mosebog, kapitel 1.27.

¹⁰ Johann Gottfried Herder, 1744-1806, tysk filosof og teolog.

¹¹ Nikolaj Frederik Severin Grundtvig, 1783-1873, dansk teolog, filosof og forfatter.

Humboldt¹².¹³ For at vende tilbage til Kant, mener denne at kun mennesket som art, har brug for både uddannelse og dannelse. Derefter kommer behov som omsorg (fra blandt andet forældrene), uden helt basale ting som mad, empati, renlighed, kommunikation og opmærksomhed vil vi dø. Ydermere mener han, at mennesket er et instinktfattigt væsen og at instinkterne ikke forefindes i rene versioner, det vil sige at de præges af normer, regler, forventninger og kulturen. Som begreb er dannelse nært beslægtet med: ”...kultur, civilisation, tænkning, fornuft, fremskridt, udvikling og frisættelse fra naturtvangen.”¹⁴ Set i forhold til det tyske Bildungsbegreb betyder dette, at dannelsen udtrykker den kulturelle substans og også individernes deltagelse og den måde de udtrykker sig heri. Der eksisterer forskellige filosofiske positioner om forholdet mellem dannelse og individualitet, for Kant handler dannelse om opdragelse og disciplin. Ydermere er det vigtigt at der er en selvstændig brug af fornuften og udfoldelsen af den myndighed mennesket besidder.

Nyhumanismens tanker omkring Bildung har præget Danmark og de danske lærdoms institutioner. Filosofer som er nævnt i dette afsnit, blandt andet Kant og Humboldt, som levede i slutningen af det 18. århundrede, påvirker stadig uddannelsessystemet i dag. Dog uden at de planlæggende instanser, politikere, lærerne osv. lægger mærke til det.

Oplysning

Oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er manglen på evne til at bruge sin forstand uden en andens ledelse. Denne er selvforskyldt da årsagen ikke ligger i forstandens mangler, men i en manglende beslutsomhed og modet til at kunne bruge sin egen forstand uden andres ledelse. Det handler altså kort og godt om, at have modet til at bruge sin egen forstand. Kant mener, at dovenskab og fejhed er årsagerne til, at der findes så stor en del af menneskene som gennem hele livet forbliver umyndige. Det er nemt at betale sig

¹² Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand von Humboldt, 1767-1835, tysk filosof og grundlægger af Berlins universitet.

¹³ Nepper Larsen, 2013: s. 13.

¹⁴ Nepper Larsen, 2013: s. 17.

fra, at andre kan ordne og tænke for en, så man ikke behøver at tage stilling. Det kan derfor være vanskeligt for det enkelte menneske, at arbejde sig ud af denne umyndighed da denne nærmest er blevet til natur, hvor Kant nævner at alle mennesker fra naturens side er skabt frie for fremmedstyrelse.¹⁵

K.E. Løgstrup¹⁶ har senere beskæftiget sig med begrebet oplysning og skole, her opstår ordet "tilværelsesoplysning". I dette begreb bliver alle aspekter sammenfattet af, hvad Løgstrup har lagt i oplysningsbegrebet: "... *oplysning om den tilværelse vi har med og mod hinanden, oplysning om samfundets indretning, og historiens gang, om naturen vi er indfældet i med vore sanser.*"¹⁷ Her stilles oplysning over for uddannelse. Skolens opgave er oplysning, og uddannelse bliver det sekundære, men ud fra ovenstående citat ligger der en advarsel om, at tendensen er, at uddannelse vil fylde langt mere end oplysning. I Løgstrups samtid blev skolen i højere og højere grad set som en faktor i samfundsøkonomien. Betegnelsen Løgstrup brugte om dette, var et "arbejdssamfund", hvori oplysningsbegrebet druknede: "*Begrebet uddannelse bliver efterhånden enerådende. Dannelse bliver et antikveret begreb og ligeledes oplysning, folkeoplysning, stadium etc.*"¹⁸ Løgstrup holder fast i, at skolens primære opgave består af at have fokus på tilværelsesoplysning. I 1980'erne deltog Løgstrup i debatten omkring "den frie tid", en tid som, i fremtiden, ville omhandle en tilværelse hvor fritiden ville fylde mere end arbejdslivet hos den enkelte. Dette ville derved komme til at have en betydning for skolen og folkeoplysningen: "*I arbejdssamfundet kan skolen foregøgle sig, at uddannelse er dens formål, det kan skolen umuligt i fritidssamfundet*"¹⁹ Løgstrup sammenligner oplysningens eksistensgrundlag med naturen og dyrearterne; disse er til, for egen skyld og der skal tages hensyn uden at tænke i samfundsnytte. Oplysningen er derved til for oplysningens skyld.

I det antikke Grækenland betød skole "fristed", det betød altså; at gå i skole var, at have fri fra alt arbejdsmæssigt men ikke at være ubeskæftiget. Det betød, at det her

¹⁵ Kant, 1987: s. 82.

¹⁶ Knud Ejler Løgstrup, 1905-1981, dansk filosof og teolog.

¹⁷ Henningsen, 2003: s. 134.

¹⁸ Henningsen, 2003: s. 135.

¹⁹ Henningsen, 2003: s. 135.

var muligt at beskæftige sig med noget fuldt og helt, fordybe sig i noget: *“Arbejdet hindrede et menneske i helt at vie sit liv til forskningen, visdommen og oplysningen. Indstillingen er i dag den diamentralt modsatte. I vor tids samfund er arbejdet blevet det dominerende synspunkt for tilværelse.”*²⁰ På trods af, at nutidens samfund ikke kan sammenlignes mener Løgstrup dog stadig, at der kan hentes noget relevant i betydningen af skolen som et fristed for mennesket, hvor det i fællesskab kan finde ud af tingene. Dette betyder nemlig, at det her er vigtigt at forholde sig til noget man fordyber sig i, samtidig med at man gør det sammen. Her kan der også være tale om andet end blot det, at gå i skole. Blandt andet de forskellige kulturelle tilbud som kræver både fordybelse og er med til at lære og danne – også i fællesskab. Men set ud fra lærer-elev-forholdet, som Løgstrup beskæftiger sig med, betyder det: *“At man sammen finder ud af tingene, indebærer nemlig som en naturlig følge, at læreren tager eleven som ligemand i den forstand, at læreren respekterer, at eleven selv på egne vegne skal tilegne sig stoffet og færdighederne, at læreren er lydhør over for kritik og tager indvendinger i bedste mening, samt at læreren hjælper eleven med at forbedre og skærpe sine argumenter. Svinger læreren her, opfører han eller hun sig autoritært.”*²¹ Eleven skal dog respektere uligheden der følger med lærerens viden og indsigt, men det er lærerens opgave at insistere på lighed. I følge Løgstrup handler undervisningen primært om, at være sammen om noget: *“... nemlig oplysningen af den sag, hvorom undervisningen drejer sig.”*²² Ses der tilbage på folkeskolens formålsparagraf, var det på Kants tid vigtigt at børn lærte at læse, skrive og regne. Omkring hans død lød det i paragraffen: *“Ved Børnenes Underviisning skal der i Almindelighed tages Hensyn til at danne dem til gode og retskafne Mennesker...”*²³ Her ses en ændring af formålet for skolen, og at dannelse får sit virke. Det er vigtigt at pointere at det i denne afhandling ikke er selve elev-lærer forholdet og skolens virke som har fokus. Det er blot med til at give en forståelse af hvordan dannelse ikke er et synonym med uddannelse. Men hvordan det ene ikke alene kan stå uden det andet. På samme måde hvor formidling ikke

²⁰ Henningsen, 2003: s. 138.

²¹ Henningsen, 2003: s. 139-140.

²² Henningsen, 2003: s. 140.

²³ Artikel, 2009; Folkeskolens formålsparagraf gennem tiderne.

fremstår som et selvstændigt begreb, men kædes sammen med pædagogik og dannelse, som nævnt i metoden.

Frihed og dannelse

Ind i mellem giver børn udtryk for, at de har handlet forkert over for et andet barn og derved bliver kede af det. For den voksne betyder dette, at barnet angrr sin handling og derved har en samvittighed og at det forstår, at det selv er ansvarligt over for egne handlinger over for andre. Tages der udgangspunkt i, at frihed hører til det menneskelige væsen og at dette består i at handle med ansvar og samvittighed, er udfordringen, at lære barnet at administrere denne frihed. I Folkeskolens formålsparagraf, fra 1993, står der: *"Skolen forbereder eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre."*²⁴ Her bliver pædagogiske metoder som 'ansvar for egen læring' aktuelt. Barnet skal lære at det har til ansvar, at administrere sine egne handlinger og at det har et ansvar over for andre. Det ses også som et grundlæggende frit væsen og skal derfor lære at administrere denne frihed. Det bliver essentielt at opdrage og danne til frihed – hvordan gøres dette?

Ovenstående citat fra folkeskolens formålsparagraf er de politiske rammer der på daværende tidspunkt gjorde sig gældende for den professionelle opdragelse og dannelse. Disse skal forstås i sammenhæng med de mere uformelle idealer som ses hos blandt andet familien eller i religionen. Det afspejler dog meget godt de aspekter der bliver vægtet højt i det danske samfund på daværende og også nuværende tidspunkt. Frihed er forbundet med tanken om det gode liv, for at leve det gode liv i denne sammenhæng gælder det om at leve et frit liv, men under ansvar for fællesskabet.²⁵ Der vil ikke blive diskuteret om frihed har en ontologisk status eller er et tilfældigt socialt konstrueret begreb, men kort og godt kan frihedsbegrebet forstås og anvendes på forskellige måder. Her vil der være tale om frihed som begreb på det abstrakte plan, når det drejer sig om værdidiskussioner og som fænomen, når mennesket udtrykker sig omkring frihed - enten som en oplevelse eller et ønske om en tilstand.

²⁴ Artikel, 2009: Folkeskolens formålsparagraf op gennem tiderne.

²⁵ Wiberg, 2005: s. 169-171

Livsoplysning og tilværelsesoplysning

*"Den egentlige dannelse foregår gennem sproget, men det må ikke glemmes at kropslige rørelser og den sociale interaktion også kan bidrage til dannelsen, og at dannelse er et langt større begreb end uddannelse..."*²⁶ Dette betyder også, at selvom man ikke kommer fra en intellektuel familiebaggrund er dannelse stadig at have mulighed for at blive introduceret for højkulturen. I form af dannelsesprocesser opøves en form for kvalitetsbevidsthed som gør os modtagelige og øger evnen for læring. Det handler ikke om, at man skal kunne alt fagviden på alle områder, da dette aldrig vil være muligt. Det handler snarere om, at man bevarer en human balance som gør os i stand til at vokse ud over os selv og have den tætteste berøring med tilværelsen.²⁷ Mennesket har et behov for at kunne overskue tilværelsen, og en institution som højskolen har netop til formål at fremme dette. Ifølge Lars-Henrik Schmidt²⁸ er højskolen næsten et synonym med et ashram, da det er et åndeligt fællesskab der dyrkes og dette er en vigtig funktion som ikke må gå tabt: *"Begrebet livsoplysning handler om den evne, man har, til at reflektere over tilværelsens mange forskellige aspekter, og om det begrebsapparat, som sætter en i stand til denne refleksion. I denne sammenhæng og i en højskolesammenhæng er den store forskel på uddannelse og dannelse, at uddannelse har en meget instrumentel karakter... Dannelse drejer sig derimod om noget meget mere overordnet. Det drejer sig nemlig om personens egen evne til at magte livet som en større helhed."*²⁹ I forhold til folkeskolerne som har en formålsparagraf, nogle mål der skal opnås for at danne og uddanne børn, er højskolerne en unik plads hvor der ikke er et bestemt pensum, men hvor der er plads til at undersøge ting på en åben og dialogisk måde. Der er stadig et lærer-elev forhold på samme måde som i folkeskolerne, men tilgangen er ikke at aflevere opgaver og gå til eksamener, for at blive målt på en skala. Her er det et spørgsmål om, at forstå den store sammenhæng

²⁶ Nepper Larsen, 2013: s. 25.

²⁷ Nepper Larsen, 2013: s. 25-27

²⁸ Lars-Henrik Schmidt, 1953-, mag.art i idehistorie. Leder til dagligt forskningscentret GNOSIS på DPU.

²⁹ www.hojskolebladet.dk/nyheder/2008/november/debat-hvad-er-livsoplysning

i tilværelsen, hvilket livsoplysningen er en måde at gøre dette på. Livsoplysning er ikke kun et spørgsmål om en selv, det er et projekt man aldrig bliver færdig med, på samme måde som dannelse. På højskolerne handler det om, at det livsoplysende ligger i den lærende del af det at være i en tilværelse med andre. Lars-Henrik Schmidt mener også, at højskolens opgave består i, at give forvirrede voksne eller unge muligheden for, at komme derfra med en større klarhed for at træffe de rigtige valg. I samspil med sådan en type dannelsesrefleksion ligger netop højskolens funktion og er derfor relevant i dag og giver højskolen sit eksistensgrundlag. For folkeskolen, mener Løgstrup, at skolens oprindelige græske betydning som et fristed stadig er aktuelt. Det er uoverkommeligt at holde skole, men det er et fristed der er til, for at frie mennesker kan finde ud af tingene sammen. Det uoverkommelige ved at holde skole kommer fra det samfund og den kultur vi lever i. Med industrialiseringen har det haft til følge, at arbejdet er blevet en central del af menneskets selvforståelse. Det er herved blevet til det vi kalder for arbejdssamfundet og dette har gjort at det er tæt på, at meningen med tilværelsen er blevet arbejdet. Hvilket har gjort, at det at holde skole er med formålet at give eleverne viden og færdigheder som kan bruges til efterfølgende uddannelse, så de bliver i stand til at udfylde en arbejdsplads i samfundet. Ser man tilbage til antikken var det netop lykken at være fri for arbejde, i dag ses det som en ulykke. Selvom der er denne store forskel fra dengang og nu, er det dog stadig relevant at holde fast i den måde hvorpå skolen bliver et sted hvor oplysningen om den tilværelse vi har med hinanden på, og om oplysning om samfundet, historien og naturen. Derfor må vi stå fast på: ”... at formålet med skolen er oplysning, så vi ikke afvort samfundets karakter af arbejdssamfund lader os forlede til at reducere skolens formål til at være uddannelse. Uddannelse i skolen er et afkast, som tilværelsesoplysningen giver.”³⁰ Arbejdet kan for nogle lægge lænker på deres tanker, følelser og handlinger så vidt, at manglen på mening med tilværelsen kan opstå. I fritiden sker det eksakt modsatte, dog truer den samme mangel på mening i form af kedsomhed. Derfor er det for tilværelsesoplysningen en meget kompleks opgave, da arbejdssamfundet sagtens kan undvære tilværelsesoplysning – det er dog ikke tilfældet med fritidssamfundet. Dette betyder også, at skolen i et arbejdssamfund

³⁰ Artikel, 2005; ”Skolens Formål - debat om skolens opgave”

kan indbilde sig, at formålet er uddannelse, dette vil være umuligt i fritidssamfundet. Dette bringer os videre til det samfund vi har i dag; det senmoderne samfund som også kan betegnes som henholdsvis oplevelses-, service-, , videns- og underholdningssamfund. Hvor dannelse har eksisteret mere eller mindre altid, er digital dannelse opstået i takt med, at vi er blevet mere teknologiske og digitale i vores hverdag. Ikke at dannelsesbegrebet har mistet sin funktion i dag, den digitale dannelse er en gren af denne.

Digital dannelse

Det er vigtigt, i dag, at børn helt ned i børnehave alderen møder digitale medier, så de kan få en forståelse for det digitale univers og liv. Her er det relevant at der bliver skabt en digital læring, udvikling og dannelse. De digitale medier bruges hele tiden og på kryds og tværs, både i hjemmet, som leg og underholdning, men også i institutioner for læring, kommunikation og dannelse. Det er vigtigt at deres digitale viden og kunnen udvikles, da mennesket ikke er født kompetente inden for dette område.

Når der snakkes om digital dannelse, er det en forudsætning at de digitale færdigheder og kompetencer er udviklet. Den digitale dannelse handler i bund og grund om de digitale færdigheder og kompetencer og hvordan disse er med til at udvikle identitet og indsigt i den kultur og verden vi lever i. Det bliver derfor et begreb der handler om mål og retning, hvor kompetencen bliver midlet.³¹ For den enkelte betyder dannelse og visdom en udvikling af identiteten, dette skildres blandt andet i forskellige udviklingsromaner, hvor der ses et særligt mønster som kan deles op i tre dele: 1. Stadium; hvor det handler om at udvikle umiddelbarheden. 2. Stadium; evnen til at beherske sig selv, sin vilje og sin selvrefleksion (for nogle er dette en modsætning til umiddelbarheden). 3. Stadium; er tilbageerobringen af umiddelbarheden, på en sådan måde, at de kompetencer man tilegner sig på andet stadium er med til at forhøje niveauet af umiddelbarheden på dette stadium.³² Denne form for identitetsdannelse hænger sammen med Kants opfattelse af at mennesket

³¹ Nyboe, 2009: s. 14-15

³² Pahuus, 1998: s. 167

er skabt frie for fremmedstyrelse, for tages der udgangspunkt i Karen Blixens forfatterskab fremstår det tydeligt at hun: *"...tænker om menneskets natur som værende i slægt med den øvrige natur ... et menneskes natur er ikke noget blot åndeligt men hænger uløseligt sammen med instinkt, sanser, krop og følelser."*³³

Derfor kan der argumenteres for, at mennesker derved ikke har kontrol og bevidsthed og dette er knyttet til umiddelbarheden. For at få en vellykket identitet skal man kunne tilpasse sig realiteterne og beherske sig selv og sine omgivelser. Der vil ikke kommes nærmere ind på denne filosofiske diskussion, blot udtrykke at denne umiddelbarhed inde for identitetsdannelse også er aktuel i det senmoderne samfund. Man fødes ikke længere ind i særlige mønstre af livet, men er nødt til selv at finde sin helt særlige plads blandt alle.

Digital dannelse har fået en rolle i samfundet i dag, i takt med de ændringer der er sket fra at vi er gået fra et industrisamfund til et postindustrisamfund, hvor information og viden er i centrum. Dette betyder at der også sker ændringer inden for uddannelse, da vi skal kunne uddanne kompetente mennesker til de opgaver der nu stilles. Derfor bliver postindustrisamfundet også et uddannelsessamfund. Dette ses tydeligt på den måde der undervises på i dag i forhold til tidligere, i dag er det muligt at søge den nødvendige information på nettet. Men også på uddannelsesinstitutionerne er studieteknikkerne og arbejdsmetoderne ændret. Herved bliver det en udfordring for dannelsesstanken i samtiden, da der altid kunne have været valgt et andet emne, andre spørgsmål eller helt andre bøger til en bestemt arbejdsopgave. Vigtigt for institutionerne bliver det, at pensum afspejler hvad der er vigtigt at lære og vide. Her er det ikke kun rosenrøde ting dannelsen bærer præg af, det er vigtigt også at kende til den ubehagelige del af menneskets historie for at kunne se verden fra et andet perspektiv. Det handler om at kultivere vores åbenhed, så det hele ikke blot handler om læseteknik eller regning.³⁴ Med den nye digitale mediekultur er der skabt nye rammer for børn og unge i deres opvækst: *"... i dag er børn og unge ikke kun publikum til et indhold, men også producenter af indhold, de selv skaber."*³⁵ Her ses det tydeligt, at man endnu mere end tidligere selv skaber

³³ Pahuus, 1998: s.169

³⁴ Nepper Larsen, 2013: s. 39-42

³⁵ Nyboe, 2009: s. 53

sin egen identitet. Børn og unge er udsat for reklamer hele tiden, de er ikke længere bare et publikum til diverse medier – de er også brugere og forbrugere. Det er her det er vigtigt at de bliver uddannet til denne kultur og dette marked, så de kan begå sig på fornuftig vis. Før blev fritidssamfundet nævnt, og hvordan denne ikke kan undvære tilværelsesoplysningsaspektet modsat arbejdssamfundet, hvilket bringer os videre til netop det senmoderne samfund, som blandt andet ses som et oplevelsessamfund. Derfor er det relevant at få klargjort hvad en oplevelse er for en størrelse.

Oplevelse

Der er ikke konkret beskrevet hvad en oplevelse er, men ved at tage udgangspunkt i det engelske ord ”experience” kan der gives et fingerpeg herom. ”Experience” har to grundbetydninger, hvor den ene er ”erfaring” og den anden ”oplevelse”. Erfaringen er en proces, hvor den enkelte kan tilegne sig viden eller færdigheder. Oplevelsen er en aktivitet eller begivenhed som påvirker den enkelte og bliver til en oplevelse. Disse to betydninger kan dog godt være samhörige: *”F.eks. kan oplevelser være en kilde til erfaring, men det at blive erfaren på denne måde forudsætter, at man reflekterer over sine oplevelser. Men omvendt kan erfaringer også være en forudsætning for oplevelser.”*³⁶ For at skabe oplevelser af god kvalitet gennem erfaring, nævner Mihalyi Csikszentmihalyi begrebet ”flow”. Dette er aktiviteter hvor tidsfornemmelsen og bevidstheden om en selv bliver sat på pause. Flow opstår ud fra fem kriterier³⁷ men er kendetegnet ved, at ydre stimuli og individuelle egenskaber bringes i spil. Oplevelser er ikke noget der bare opstår ud af ingenting, det: *”...udspringer af vores sociale udveksling og omgang med genstandsverdenen...”*³⁸ Herefter kan det tilkendegive sig som erindringer og følelser. Men er de ydre stimuli ikke udfordrende nok, kan det medvirke til svækkelse af koncentrationen og derved skabe kedsomhed. Resultatet af dette bliver en dårlig oplevelse til forhold en god en. Sanseindtryk viser sig at være en

³⁶ Jochumsen m.fl.,2008: s. 167

³⁷ 1. Klare mål med aktiviteten. 2. Høj grad af fokusering og koncentration. 3. Balance mellem færdigheder og udfordringer. 4. Direkte og umiddelbar feedback. 5. Personlig kontrol over situationen.

³⁸ Jochumsen m.fl.,2008: s. 167

vigtig ingrediens for oplevelsesøkonomien, da nydelse og afslapning er med til at skabe den gode oplevelse. Modsat skaber ophidselse og ængstelse den dårlige oplevelse.³⁹ Behandling af begrebet oplevelse ses i en større kontekst i nedenstående afsnit, hvor det sættes i relation til kultur og økonomi.

Oplevelseskultur

Oplevelser er i dag blevet et konkurrenceparameter. Udbuddet vokser, og mange virksomheder forsøger at knytte en oplevelsesdimension til deres produkter. Her er dog ikke kun tale om virksomheder, både kommuner og biblioteker er også med, og forsøger at tænke oplevelsesdimensionen ind i formidlingen. I 1999 udkom bogen *"The Experience Economy - Work is a theatre and every business a stage"* af Pine og Gilmore, hvor den grundlæggende tanke er, at det ikke er nok at producere billige varer af en god kvalitet, men at vi er på vej mod en økonomi hvor den største vækst skabes gennem oplevelser.⁴⁰ Oplevelser er den nye kilde til værdi og herved et nyt økonomisk produkt, hvilket altid har eksisteret men ikke været udnyttet på denne måde. Oplevelser er noget forbrugeren gerne vil betale penge for, da det skaber mindeværdige begivenheder, som typisk bliver iscenesat. Hvorimod serviceydelser er en række u håndgribelige aktiviteter der betales for, og hvor der bliver udført et stykke arbejde: *"Alle tidligere økonomiske produkter forbliver på afstand af en armslængde af forbrugeren, uden for køberen, mens oplevelser af natur er personlige."*⁴¹ Tidligere var der tale om et basalt behov fra forbrugeren i forbindelse med serviceydelser, men ved at tilføje en oplevelse bliver forbrugeren inddraget og dette skaber nogle følelser og tanker inde i personen. Personen bliver herved engageret på et følelsesmæssigt, fysisk, intellektuelt og måske endda et åndeligt niveau, og to individer vil aldrig have den samme oplevelse, derfor er det af natur personligt: *"...oplevelser er begivenheder, som engagerer individer på en personlig måde."*⁴² Oplevelsen er altså unik og et personligt engagement, som er forankret i den oplevende. Selv efter at oplevelsen ender, vil oplevelsen have værdi

³⁹ Jochumsen m.fl., 2008: s. 168

⁴⁰ Jochumsen m.fl., 2008: s. 159-161

⁴¹ Pine og Gilmore, 2009: s. 29

⁴² Pine og Gilmore, 2009: s. 29

i form af hukommelsen hos dem der har været involveret. Så at de der formår at iscenesætte en god oplevelse, vil få plads i forbrugerens hukommelse og derved deres penge, da de gode oplevelser vil blive værdsat højere.⁴³

Pine og Gilmore taler for, at enhver vare kan brandes som en oplevelse uanset om det er en informativ oplevelse eller ej. Det handler om, at øge kundens sansemæssige interaktion med varerne, simpelthen ved at fremhæve de sansninger der opstår i forbindelse med brugen af dem. Dette kræver en bevidsthed om, hvilke sanser der påvirker kunden mest, og kræver at der fokuseres på disse sanser så varen bliver mere attraktiv og tiltrækkende.⁴⁴ Dette er et relevant aspekt i forhold til Ordkraft, da Ordkraft i høj grad bærer præg af informative oplevelser. Informative oplevelser kan også skabe værdi, hvilket der kommer nærmere ind på senere.

Hvordan kan det være vi er nået hertil, hvor varer og service ikke længere er nok til at tilfredsstille os: *"Oplevelsen er kendetegnet ved at være løsrevet fra individets fysiske behov, og knytter sig derfor til en materiel overskudssituation."*⁴⁵

Udviklingen inden for teknologi, kan være forklaringen på, at det er den der gør det muligt at få flere og anderledes oplevelser. Også den stigende konkurrence, som blev nævnt tidligere, driver mennesket til at søge originalitet og finde det unikke som ingen andre har prøvet. Dette skyldes især den stigende velstand, som gør det muligt at gøre noget ekstra, fremfor at have travlt med at tjene til dagen og vejen.⁴⁶

Mennesket bruger oplevelser som et ekstra krydderi i tilværelsen. De der ikke har overskuddet i økonomien, og rent faktisk har travlt med at tjene til føden, vil heller ikke være en del af det segment som oplevelsesøkonomien omhandler. Grøn kalder det for: *"...socialhistorisk modsætning mellem overlevelse og oplevelse..."*⁴⁷ og at oplevelsesbehovet kun er opstået som en konsekvens af et veludviklet velfærds-og overflodssamfund, hvor de primære behov, som mad, vand og tag over hovedet, er blevet en selvfølge.⁴⁸ Schultze opstiller fem livsstilsmiljøer⁴⁹, som viser hvor

⁴³ Pine og Gilmore, 2009: s. 30-31

⁴⁴ Pine og Gilmore, 2009: s. 35-37

⁴⁵ Grøn, 2010: s. 79

⁴⁶ Pine og Gilmore, 2009: s. 20

⁴⁷ Grøn, 2010: s. 79

⁴⁸ Grøn, 2010: s. 79

⁴⁹ Jochumsen m.fl., 2008: s. 169: 1. Niveaumiljøet, 2. Integrationsmiljøet, 3. Harmonimiljøet, 4. Selvrealiseringsmiljøet, 5. Underholdningsmiljøet

forskellen er for hvordan de forskellige grupper forvalter deres oplevelser, der er nemlig forskel på hvad opfattelsen er på en god oplevelse. De øverste grupper er højere uddannede folk, som har smag for danneskultur. Hvor når vi kommer længere ned i grupperne er det forskellige former for sanselig stimulering der holder kedsomheden på afstand der er i front. Hvor nogen søger udfordringer ønsker andre tryghed.⁵⁰

For at designe og iscenesætte en god oplevelse må der, som Elbeshausen påpeger, skabes tematiske konstruktioner der giver et samlet billede af oplevelsen i sin helhed: *"Når tematiseringen af en oplevelse fungerer bedst, er den ensbetydende med at skrive en fortælling, der ikke ville forekomme fuldstændig uden gæsternes deltagelse."*⁵¹ Med dette citat bringer det et andet vigtigt aspekt ind i hele oplevelseskulturen, nemlig hvor vigtig deltagelse er for individet, og for at skabe den gode oplevelse.

Deltagelseskultur

Udvikles der en historie hvor gæsterne inddrages, får de en følelse af at være en del af oplevelsen, og indlevelsen vil være stor hvis fortællingen er god nok. Vil rammerne for oplevelsen eller fortællingen ikke være troværdig og god nok, vil temaet ikke fungere og skabe en god oplevelse. Et effektivt tema skal altså være fængende og præcist, da for mange detaljer vil forstyrre dets evne til at tjene som det organiserende princip for iscenesættelsen af oplevelser. Temaet skal være det der styrer de iscenesatte begivenheder, i forbindelse med oplevelsen, hen mod et plot som fuldstændig indfanger gæsten.⁵² Ved for eksempel Ordkraft er det foreningen som sætter temarammen for oplevelsen. Dette vil uddybes senere.

Det skal gøres klart at en god oplevelse ikke er det samme som god underholdning, da: *"...iscenesættelsen af oplevelser ikke handler om at underholde kunder, men at engagere og inddrage dem."*⁵³ Dette viser, at deltagelsen er aktuel for at skabe den gode oplevelse. Derfor kan det være en udfordring at udvikle et passende tema. For

⁵⁰ Jochumsen m.fl.,2008: s. 168-169

⁵¹ Pine og Gilmore, 2009: s. 71

⁵² Pine og Gilmore, 2009: s. 71-76

⁵³ Pine og Gilmore, 2009: s. 49

at udvikle et godt tema må det hænge sammen med den virksomhed eller organisation der præsenterer det. Andet ville virke uærligt, og derved forringe oplevelsen. Det samme gælder for deltagelse: *”Ligegyldigt om institutionen beder om en længerevarende eller kortere deltagelse, er klarhed og ærlighed nøglen til, at deltagerene føler sig godt tilpas ved at bidrage... Manglen på klarhed underminerer tilliden mellem institutioner og deltagere, og det kan føre til dårlige oplevelser for begge parter.”*⁵⁴ Her er der især tale om direkte deltagelse for publikum. For at få et deltagelsesprojekt til at fungere er der to designprincipper at tage højde for; deltagere trives med afgrænsninger og tillidsfuldt samarbejde med fremmede skal igangsættes ad personlig vej og ikke social. Tilsammen skaber disse en ramme, som giver de besøgende lyst til at deltage i et kreativt samarbejde med fremmede. Ved at udvikle produkter gennem deltagelsesaktiviteter vil disse have unikke værdier som ikke kan opnås gennem traditionelle designprocesser. Samtidig er det vigtigt at se hvad de besøgende vil have for nogle oplevelser, for at kunne designe den rigtige deltagelsesplatform.⁵⁵ Hos blandt andet Ordkraft er der opstillet forskellige platforme, nogle som ikke henvender sig til direkte deltagelse og andre hvor det er muligt at deltage, i samspil med andre, hvis man ønsker det. Dette uddybes i analyse afsnittet ”Ordkraft i en deltagelseskultur”. For at tage hensyn til de besøgende som ikke ønsker at deltage aktivt, men som er interesseret i et produkt af højt niveau, må der designes et deltagelsesprojekt som henvender sig til dem. Der er også andre som gerne vil kigge lidt på først, inden de kaster sig ud i deltagelsesaktiviteterne. Her kan der designes midler for at iscenesætte værdien af deltagernes arbejde. Jo mere der tænkes over det tiltænkte publikum, jo større er chancen for at tilfredsstille alles behov.⁵⁶ Præcis på samme måde som gør sig gældende i forhold til den modtagerorienteret formidling.

Et godt eksempel på en afgrænset deltagelsesoplevelse foregik hos Denver Art Museum, hvor de besøgende blev opfordret til at lave deres egne rockmusikplakater i forbindelse med en udstilling af psykedeliske rockplakater i et interaktivt rum. Her fik de uddelt remedier til at producere en sådan plakat, udklip lignende dem i

⁵⁴ Simon, 2011: s. 139

⁵⁵ Simon, 2011: s. 141

⁵⁶ Simon, 2011: s. 141

udstillingen, hvilket gjorde at de kunne lave deres egen, men stadig hjulpet lidt på vej med udklippene, så selv den mindst kreative person kunne være med. Herefter blev de besøgendes plakater hængt op i udstillingen og de fik en kopi med hjem. Succesen i denne aktivitet lå i den afgrænsning som gjorde, at alle følte de kunne være med, og at de ikke kun fik udleveret et blankt stykke papir og en tusch. Dette ville helt sikkert have afskrækket en del fra at deltage.⁵⁷ Direkte deltagelse på et sådan niveau ses ikke tydeligt på Ordkraft. Ordkraft vil sagtens kunne rumme deltagelsesaktiviteter i et bredere omfang, og disse antagelser vil blive diskuteret senere i analysen. Ydermere hvordan koblingen mellem oplevelser, dannelse og formidling gør sig gældende hos blandt andet Ordkraft.

Afsenderbaseret formidling

I analyseafsnittet omkring afsenderbaseret formidling vil der i casen omkring Kulturkanonen kunne overføres Harold Lasswells⁵⁸ kommunikationsmodel: *Hvem siger hvad til hvem i hvilken kanal og med hvilken effekt* – som kan overføres således: ”Kulturministeren (hvem) vil gerne formidle den danske kulturarv (hvad) til befolkningen (hvem). Det gør kulturministeren gennem bogen Kulturkanon og offentlig debat (kanaler) med ønsket om at inspirere til et øget (fin-)kulturforbrug og en styrket national identitet (effekt).”⁵⁹ Denne kommunikationsmodel blev udviklet i et amerikansk telefonselskab under anden verdenskrig, hvor to forskere forsøgte at optimere brugen af telefonnettet. Efter anden verdenskrig blev modellen brugt i forhold til massemedierne og det er Harold Lasswells udlægning ”Hvem siger hvad til hvem i hvilken kanal og med hvilken effekt” som er citeret.⁶⁰ Den erfaring Lasswell gjorde sig under anden verdenskrig i forhold til den nazistiske propagandas gennemslagskraft, mente han kunne overføres på samme måde i forhold til massemedierne. Dette betyder også at der blev lagt mere vægt på afsenderen og budskabet end modtageren.⁶¹

⁵⁷ Simon, 2011: s. 142-143

⁵⁸ Harold Lasswell, 1902 – 1978, Amerikansk kommunikationsteoretiker

⁵⁹ Hvenegaard, 2016: s. 82

⁶⁰ Lasswell, 1948: s. 37

⁶¹ Hvenegaard, 2016: s. 32-33

Den traditionelle museumsudstilling er ligeledes et godt eksempel på afsenderbaseret formidling; hvor uddannet personale, med udgangspunkt i den samling museet har, skaber en udstilling. På samme måde er det traditionelle bibliotek defineret ud fra samlingen – i forhold til det faktum at afsenderbaseret formidling fokuserer på det der formidles er den korrekte sammensætning af samlingen på biblioteket essentiel. Det er netop bøger og andre medier som udgør samlingen på det traditionelle bibliotek, og udbygningen af det offentlige biblioteksvæsen har i høj grad handlet om, at sikre kvaliteten af samlingerne. For at sikre denne kvalitet har der på bibliotekaruddannelsen, som har eksisteret siden 1918, været fokus på materialevalget. Ud over uddannelsen af bibliotekarer, til at sikre kvaliteten, har to andre instanser også været inkluderet: Mønsterbibliografier; som er fortegnelser over den litteratur som de enkelte biblioteker burde anskaffe. Disse mønsterbibliografier er et redskab som skal sikre at biblioteker har så ensartede samlinger som muligt, bibliotekets størrelse taget i betragtning. Så uanset hvor i landet et bibliotek befinder sig, skal de kunne tilbyde nogenlunde samme samling – i hvert fald kvalitetsmæssigt den samme. Frem til biblioteksloven i 1964 har materialevalget i sig selv været anset for formidling. Dette også lang tid efter 1960'erne. Et eksempel herpå er fx ”Kulturliv – En håndbog” fra 1991, hvor der i forordet forklares at denne bog er en mangfoldig beskrivelse af det aktuelle kulturliv i Danmark. Det fremviser den med mere end 90 opslag på forskellige emner, men der er ikke et eneste selvstændigt opslag på kulturformidling. I stedet ses der et opslag som hedder ”Folkebibliotekernes materialevalg”, som viser hvordan samlingen på bibliotekerne er et eksempel på formidling.

Som udgangspunkt har den afsenderbaseret formidling fokus på det indhold som formidles, men derfor er modtageren ikke helt udelukket. I forhold til den traditionelle udstilling hos museerne, ses publikum som elever der skal belæres og opdrages til det moderne samfund, så: ”...de kan være aktivt deltagende og myndige samfundsborgere, men før de bliver dannede og oplyste, må de underlægge sig kuratorenes formynderiske valg.”⁶² På samme måde ses det hos bibliotekerne, hvor det er bibliotekarerne der foretager materialevalget: ”I vor tid er det ikke bibliotekernes opgave at lære folk at læse og heller ikke at skaffe dem den lette

⁶² Hvenegaard, 2016: s. 106

*læsning, det gør ugebladene meget bedre, men det er deres opgave at virke opdragende, at føre læseren fremad og opad.*⁶³ Et eksempel på, at dannelse og uddannelse står for sig, og at det ikke kun er gennem skolerne at dannelsen foregår, som nævnt tidligere. At højskolerne som eksempel, danner gennem rummelighed; at der er plads til læring gennem en åben og dialogisk måde i stedet for en fremtvungen, på samme måde bibliotekerne ønsker at danne.

Frem til 1960'erne har den afsenderbaseret formidling nærmest været den eneste måde at formidle på, kulturelt set. Selvom der stadig kan være samlinger på både museer og biblioteker, som har en vis professionelt defineret kvalitet, er nye formidlingsformer i højere grad repræsenteret. Samlingerne bliver i stigende grad formidlet anderledes både fysisk men også digitalt. Dette vil der kommes nærmere ind på i næste afsnit.

Præsentationen af samlingen på bibliotekerne har også ændret sig over det seneste århundrede. I 1930'ernes videnskabelige og rationelle opstilling af samlingerne gjorde at en naturlig konsekvens heraf blev opdelingen af rummet på biblioteket. På Frederiksberg Bibliotek, som åbnede i 1935, kan man se en klar rationel opdeling, hvor rummet har sin egen afgrænsende funktion. Biblioteket blev et videnskabeligt og systematiseret univers, hvor rummet var indrettet som en amerikansk storby; med vinkelrette gangbaner mellem reolerne. I hallen var ekspeditionen med ind- og udlån, bagved lå udlånssamlingen, lånere der gerne ville læse blev henvist til læsesalen bag udlånssalen og børneafdelingen lå på modsatte side af læsesalen. Den rationelle og korrekte placering af både materialer men også indretning af rummet viste sig med tiden, at være knap så hensigtsmæssig. Først og fremmest henviser det primært til de brugere som ved hvad de vil have, og herved viste nordiske undersøgelser, at mange lånere faktisk endte med ikke at låne noget, hvilket værende sig et problem. Der var altså brug for et bibliotek hvor brugerne kan finde det de leder efter, men samtidig også finde inspiration mellem samlingen. Det funktionsopdelte bibliotek indbyder ikke til at brugeren går på opdagelse i samlingen, derfor begyndte man – parallelt med byplanlægningen, som i slutningen

⁶³ Døssing, 1932: s. 42

af 1800-tallet var plaget af forurening og dårlige boligforhold – at tænke i vinkelrette rum/byer med zoneopdeling og brede gangarealer/veje.⁶⁴

Digital afsenderbaseret formidling

Afsenderbaseret formidling er en envejskommunikation, hvor eksperter vælger hvilket indhold skal formidles. De sociale teknologier har nu givet brugerne mulighed for at interagere med hinanden ved at dele og kommentere indhold. Efter internettets udbredelse har de fleste kulturinstitutioner fået en hjemmeside, der er dog forskel på hvor omfattende disse hjemmesider er. Fx er den eneste interaktion brugerne har mulighed for på Odense Teaters hjemmeside, er ved at sende dem en mail. Ellers har en del museer valgt at lægge deres samlinger på nettet, så brugere kan se dem online. Fx har Statens Museum for Kunst et formidlingsunivers kaldet ”Kunsthistorier”, her har brugerne mulighed for at gå på opdagelse i de forskellige værker som er præsenteret. Grundlæggende er det en fagligt fortolket formidling, altså afsenderbaseret. Det Kongelige Bibliotek har også en envejskommunikeret digital formidling; her er det muligt at streame ”International Forfatterscene”, hvor en masse foredrag bliver vist. Herudover har bibliotekerne blandt andet en samling af bøger tilgængelig på nettet i form af eReolen, musik via Bibzoom, tidsskrifter ved Zinio og slutteligt film på Filmstriben. Modsat museerne er bibliotekets samlinger ofte kopier og ikke unikke genstande, derfor er der forskellige regler i forhold til licenser og lignende. Derfor er det mere besværligt for bibliotekerne at fremvise samlinger digitalt, da der skal en masse forhandlinger til med blandt andet forlagene. Dette har kort sagt haft en betydning i forhold til det digitale udvalg af samlingerne til forhold de trykte. Derudover kan der godt rejses tvivl omkring kvaliteten af den valgte litteratur på eReolen, en hurtig søgning vil vise, at der er langt flere materialer, søger du på eksempelvis Sara Blædel eller Leif Davidsen, i forhold til John Steinbeck og Hans Kirk.⁶⁵ Dette har en mere modtagerorienteret tilgang, som bringer os videre til den modtagerbaseret formidling.

⁶⁴ Hvenegaard, 2016: s. 112-113

⁶⁵ Hvenegaard, 2016: s. 113-116

Modtagerbaseret formidling

Den modtagerbaseret formidling består af tre motiver; tre forskellige bevæggrunde til at fokusere på modtageren: *Modtageren som problem, modtageren som subjekt og modtageren som kunde*.⁶⁶

Modtageren som problem: Anskues modtageren som et problem, er det fordi befolkningen ikke benytter de offentlige kulturtilbud tilstrækkeligt. Denne anskuelse er opstået med 1960'ernes ekspansive kulturpolitik, som gav befolkningen bedre adgang til kulturen. Disse tilbud var centreret omkring finkultur, hvor der i stedet burde tages højde for modtagernes sociale baggrund og præferencer for kulturtilbuddene.

Efter demokratiseringen af kulturen, hvor den gode kunst skulle spredes til alle dele af landet og være tilgængeligt for alle i befolkningen, og der var fokus på kvalitet og formidlingen heraf, var det oplagt at undersøge disse tiltag og om de virkede. Dette betød starten på Socialforskningsinstituttet (oprettet i 1958); som skulle undersøge om de politiske visioner blev indfriet i praksis, om der var forskel på befolkningens sundhedstilstand i forskellige dele af landet, om der overhovedet eksisterende en mobilitet inden for uddannelsesområdet, og herved blev det naturligt at undersøge om demokratiseringen af kulturen faktisk lykkedes. Hvilket betød starten på kulturvaneundersøgelserne, hvor den første blev foretaget i 1964. I 1975 kunne man se en fremgang af demokratiseringen af kulturen, men kulturtilbuddene var langt fra alle som benyttede sig af. Det er altså ikke nok kun at give adgang til kulturen, den skal også benyttes og dette var ikke en selvfølge. Derfor blev det oplagt at undersøge *hvorfor* disse kulturtilbud ikke blev benyttet. Den første undersøgelse påviste at finkulturen primært er noget de veluddannede og velstillede benytter, på trods af at det overordnet set kun var en femtedel af befolkningen som havde været i teateret eller på kunstudstilling i 1964.

Begrebet *finkultur* er ikke så brugt i dag, da der er sket en opløsning af skelnen mellem høj og lav, rig og fattig, på trods af dette ses dog stadig at mønstret i befolkningens kulturforbrug er det samme. Det vil sige, at hvis en aktivitet bærer

⁶⁶ Hvenegaard, 2016: s. 121

præg af noget finkulturelt er det primært de veluddannede byboer der benytter sig at tilbuddet.⁶⁷

Pierre Bourdieu

Ovenstående kulturvaneundersøgelser har været kvantitative undersøgelser, hvilket vil sige at de bygger på spørgeskemaundersøgelser, hvor folk er blevet spurgt om deres kulturvaner; hvor ofte de kommer i teateret, deres alder, køn etc. Ud fra dette er der konkluderet nogle overordnet mønstre, som fx at kvinder kommer mere på museer end mænd, og at de veluddannede benytter de offentligt støttede kulturtilbud mere end de mindre uddannede. Men disse undersøgelser kan ikke påvise noget kvalitativt om hvorfor mønstrene ser ud som de gør. Derfor må man supplere de kvantitative undersøgelser, som kulturvaneundersøgelserne er, med teori. Her er, som nævnt i metodeafsnittet, den franske sociolog Pierre Bourdieus begrebsapparat det mest oplagte og anvendte valg, i forhold til fortolkning af kvantitative mønstre. De centrale begreber, brugt af Bourdieu, er *habitus og kapital* – disse kan give forklaringer på hvorfor nogle mønstre er vigtige i kulturforbruget og hvorfor de ser ud som de gør. Anerkendelse er centralt hos Bourdieu i forståelsen af de menneskelige handlinger, forstået på den måde, at når vi får en lang uddannelse, spiser mindre kød eller er politisk aktive, så handler det ikke kun om at få anerkendelse af omverdenen, men det har stadig en betydning. Når det sættes i relation til forbruget af kunst og kultur mener Bourdieu altså, at der ikke er en generel smag som er den rigtige, men at denne og selve kulturforbruget bliver brugt for at opnå en form for anerkendelse.

Habitus

Det enkelte menneskes værdi- og normsystem som ligger til grund for den måde hver enkel forstår og lever sit liv på, er individets habitus. Habitus og kapital er i praksis det samme, da økonomi og uddannelse (kapital) har stor betydning for habitus. Ifølge Bourdieu mener individet, at det selv bestemmer normerne og værdierne, men han mener at det er en socialiseret subjektivitet, hvilket betyder at

⁶⁷ Bak m.fl., 2012: s. 14

vi er socialiseret ind i det, selvom vi er handlende subjekter. Sagt på en anden måde vælger vi ofte at omgås mennesker som ligner os selv; i form af arbejde eller uddannelse. Bibliotekarer omgås dagligt med andre bibliotekarer, og bor ofte i et område med mennesker med nogenlunde samme økonomi, og selvom alle bibliotekarer ikke laver det samme i deres fritid eller har samme holdninger, så er det stadig lettere at finde noget at tale med sine kollegaer om. Sat helt på spidsen vil det være svært for den mandlige bibliotekar som interesserer sig for klassisk musik og poesi, at være sammen med en partner som til daglig er frisør og gerne vil tilbringe sin aften på sofaen med reality tv. Omvendt vil det være et stort socialt arbejde for frisøren at tage i symfonien hver fredag, eller se dokumentar på dr3. Med tiden vil begejstringen for hinandens interesser aftage. Habitus er grundlæggende en kulturel kodning; de hverdags ting vi foretager os uden at tænke over dem, det der er stabilt i vores liv og hvor vi ved hvad vi skal gøre. Herudover er habitus også noget kropsligt, når mennesker fra andre kulture overskrider vores privatsfære eller vi bliver pinlig berørte. Alle kropslige reaktioner på grund af kulturel aktivitet er forskelle i habitus; det kan være at en person føler ubehag ved at se på et Kvium maleri eller får svedeture i operaen selvom der ikke er varmt. Disse kendetegn ved habitus, som en kropsliggjort socialiseret subjektivitet, er karakteriseret ved *træghed*. Denne træghed er vigtig at være opmærksom på i forhold til formidling, da forskellige mennesker oplever forskelligt og har forskellige præferencer. Sagt på en anden måde, vil et menneske som er vokset op i et kunstinteresseret hjem, have større sandsynlighed for at blive ”fanget” af en udstilling og få ”noget ud af den”. Et bedre eksempel er, at landmanden vil få en anden oplevelse ud af økodagen, hvor køerne kommer på græs, end byboerne som kommer for at overvære det. Forklaringen er habitus’ træghed. Det betyder at det er svært at ændre disse grundlæggende kulturelle koder som er nævnt ovenfor.⁶⁸

Kapital

Bourdieu har gennem mange empiriske undersøgelser påvist, at der er en sammenhæng mellem den enkeltes habitus og de ressourcer der er til rådighed for

⁶⁸ Hvenegaard, 2016: s. 128-130

den enkelte. Kapital er begrebet for disse ressourcer, det bedste eksempel på kapital er økonomi. Jo mere kapital den enkelte har til rådighed, jo bedre er chancerne for at få en social prestigefyldt position. Egentlig er det ikke penge som sådan Bourdieu er optaget af, selvom der er tale om økonomisk kapital, men mere den symbolske værdi heri. Det man kan bruge de økonomiske midler til og den prestige der kan opnås. Dette har nemlig en indflydelse på den enkeltes kulturforbrug og kulturvalg. Jo mere økonomi du har til rådighed, jo mere har du mulighed for at gå i teateret, på museum etc. Men den enkeltes kulturpræferencer hænger i højere grad sammen med kulturel kapital; dannelse og uddannelse gennem vores liv. Den mest basale form for kulturel kapital er at kunne læse – kan du ikke læse er forudsætningerne for at tilegne sig litteratur dårligere end personen som formår at læse. Inden for litteratur er kulturel kapital; viden om de forskellige litterære retninger, forfatterskaber, samt konteksten litteraturen udspiller sig i. Alt dette er med til at styrke udbyttet med litteraturmødet. En person som fagligt beskæftiger sig med litteratur vil holde sig opdateret om nye litterære udgivelser på området og personen vil højest sandsynligt have en finger på pulsen hvad angår nye museumsudstillinger eller teaterforestillinger, i langt højere grad end gennemsnittet da dette måske fagligt kan være relevant. Kulturel kapital giver en forståelse af hvorfor det primært er veluddannede der benytter de kulturelle tilbud, og at der er en sammenhæng mellem uddannelse og den kulturelle kapital – på trods af, at kulturel kapital er mere end uddannelse. At det er mennesker med en længere uddannelse mener Bourdieu har flere forklaringer; først og fremmest har de de bedste forudsætninger for at opsøge kunsten, og/eller kulturen i form af deres kulturelle kapital, derudover er deres kulturforbrug og præferencer i spil om anerkendelse.

Brugerinddragende formidling

De to foregående formidlingsformer er begge envejskommunikation; den afsenderbaserede formidling handler om at formidle i oplysningens tjeneste, og den modtagerorienterede formidling medtænker brugerne, enten ved at give dem det de vil have eller ved at tage højde for fx kulturelle forskelle og præferencer. Men uanset, er det formidling fra institution til folket. Brugerinddragende formidling handler netop op om at inddrage brugerne i formidlingen. Der er flere former for

brugerinddragelse, lige fra folks feedback på interaktiv formidling til brugerdreven innovation. Derfor kan det godt være svært at give en knivskarp definition på brugerinddragelse. Der er dog tre kendetegn som går igen, nemlig; *deltagelse*, *indflydelse* og *dialog*. I Sverige bliver brugerinddragelse ofte kaldt for ”deltagerkultur”.⁶⁹ Ved at se på ovenstående afsnit omkring deltagelseskultur, ses det, at inddragelse og deltagelse er synonyme. Når vi bliver inddraget i noget bliver vi også ofte deltagere. Kulturministeriets første rapport om brugerinddragelse; ”*Reach out – Inspiration til brugerinddragelse og innovation i kulturens verden*” fra 2008, påpeger at brugerne ikke kun skal være tilskuere men også deltagende. Den aktive deltagelse er ikke noget nyt, men der kan være forskel på den indflydelse deltagerne har på et givent produkt. Dette vil diskuteres i analysen, hvor Dorte Skot-Hansen⁷⁰ har givet et eksempel fra 1970’erne på deltagelse og indflydelse. I forordet til Kulturministeriets anden rapport omkring brugerinddragelse; ”*Reach out – Inspirationskatalog*” fra 2012, påpeger Uffe Elbæk (som på dette tidspunkt er minister) det innovative potentiale i brugerinddragelse: ”*Den anden gode grund til at beskæftige sig med brugerinddragelse er, at kulturlivets institutioner fra at være højborge, hvorfra der præsenteres kunst og kultur for kulturens vante publikum, i dag er på vej til at blive mødesteder. I kulturlivet kan mennesker mødes på tværs af befolkningsgrupper, kunstformer og andre skel. Det betyder også, at kultur ikke længere er en envejskommunikation, fra kulturens elite til publikum, men snarere en gensidig kommunikation, der udspiller sig imellem kulturinstitutioner, brugere og ikke-brugere – både i fysiske som i virtuelle rum.*”⁷¹ Her er det tydeligt at ifølge Elbæk, er brugerinddragelse baseret på dialog og ikke som de to andre formidlingsformer, som tidligere nævnt, er envejskommunikation.

De forskellige former for brugerinddragende formidling

Hvenegaard opererer med seks forskellige former inden for brugerinddragende formidling, disse vil beskrives hver for sig i det følgende. Det betyder dog ikke, at

⁶⁹ Haggren m.fl.: 2008

⁷⁰ Dorte Skot-Hansen, 1946- , kulturpolitisk forsker

⁷¹ Kulturministeriet, 2012: s. 4

de forskellige former for inddragelse er enkeltstående i deres form, og i forhold til virkeligheden vil der sagtens kunne fremgå flere former for inddragelse.

Frivillighed – Vi har ikke samme tradition for, i Danmark, at beskæftige os lige så meget med frivilligt arbejde som for eksempel i USA. Dette er fordi vores velfærdsstat varetager mange af de opgaver som civile gør i USA. I forhold til bibliotekssektoren er dette et sted hvor de har tradition for at bruge frivilligt arbejde, og en del af det lønnede personales arbejdsopgaver er netop at organisere det frivillige arbejde. Folkebiblioteker her hjemme har haft en stigende interesse i frivillige, på grund af stramme budgetter. Undersøgelser i forhold til de frivillige viser, at deres motiver til være frivillig er meget lig samme svar som hvis man spørger om hvorfor folk bruger forskellige fritidsaktiviteter – at det er sjovt, lærerigt, socialt og andre måder berigende. Derfor bliver de frivillige en slags superbrugere af institutionen, en kobling mellem ansatte og gæster. For de gæster der kommer vil den frivillige indgå som en del af formidlingen, men samtidig vil den frivillige være en del af et brugersegment som vil få nogle helt særlige kulturelle oplevelser. Et eksempel kan være at være frivillig til en musikfestival – dette giver både adgang front- og backstage. Når man er frivillig ændrer det ens rolle, man kan ikke være tilskuer men vil uanset arbejde være deltagende.

Interaktiv formidling - Den interaktive formidling vil stå i modsætning til envejskommunikation, da det ved interaktiv formidling forstås som brugernes interaktion med et indhold der er færdigdesignet på forhånd. Der skal trykkes på nogle knapper, vælges nogle links etc. Læser vi en bog sker det lineært, uden at ændre på rækkefølgen, vi bliver tilskuere, hvor vi ved interaktiv formidling bliver aktivt deltagende. Erfaringer viser at succesfuld interaktiv formidling kræver at designet er let forståeligt og simpelt. Dette kan være en udfordring for formidleren, som ønsker at brugeren skal få størst muligt udbytte og herved kan det godt blive mere komplekst og knap så simpelt.

At dele kunstopplevelser – Når vi oplever kunst er det som regel som tilskuer. Får vi mulighed for at dele de kunstneriske oplevelser med andre, bliver vi deltagere i en kunstnerisk offentlighed. Herved bliver kunstopplevelser en del af den brugerinddragende formidling. I forhold til bibliotekerne blev læsekredse populære

i efterkrigstiden, hvor det er muligt at udveksle læseoplevelser. Er det bibliotekaren der udvælger litteraturen og teksten, er der hurtigt tale om en envejskommunikation, men i dag servicerer bibliotekaren og biblioteket nærmere læsekredsene; som er dannet af deltagerne selv. De udvælger derfor selv litteraturen og det der efterfølgende skal diskuteres. Bibliotekerne afholder ofte arrangementer omkring læsekredse og herefter har de deltagende mulighed for selv at oprette en læsekreds.

Værkstedsaktiviteter – I forlængelse af at dele de kunstneriske oplevelser kommer værkstedsaktiviteterne, som er institutionernes måde at kunne få de deltagende til at være kunstneriske udøvere selv. Tidligere var det institutionernes opgave at give adgang til kulturen, nu skal de også kunne gøre det muligt for befolkningen at være deltagende. Det kan eksempelvis være som Bibliotek 10 i Helsinki har gjort, i takt med den øgede brug af digitale musiktjenester, har de skruet op for musikformidlingen og derved gjort det muligt at låne musikinstrumenter og givet adgang til øvelokaler. Biblioteket har også her været formidler i forhold til at skabe kontakt de unge i mellem. Ydermere har de adgang til et studie hvor de kan producere musik, samt en scene med udstyr.

Co-creation – Co-creation i en brugerinddragende sammenhæng kan også være at brugerne er kunstneriske udøvende. Men her er det afgørende at brugerne er med til at skabe indhold til institutionen. Dette ses eksempelvis ved brugerne af Menneskebiblioteket, som nævnes senere, hvor mennesker erstatter bøger som indhold.

Kulturinstitutionen som vært – Her er der tale om, at institutionerne er vært for arrangementer. Ofte er kulturinstitutioner værter ved offentlige arrangementer som for eksempel prisoverrækkelser eller jubilæer. Her er der ikke tale om at inddrage brugerne. Det er først når det er brugerne af huset, som selv tager initiativ til at holde og afvikle et arrangement, at der er tale om brugerinddragelse. Igen har USA særligt erfaring med denne form for brugerinddragelse. I Las Vegas har bibliotekerne hvert år mere end 2000 arrangementer, hvor lokalbefolkningen arrangerer. I takt med at der i USA er tradition for netop frivilligt arbejde og at lokalsamfundets sammenhængskraft måles herpå, er det derfor denne funktion for brugerdrevne aktiviteter er udviklet. Nu er der ikke andre offentlige institutioner i

kasinobyen Las Vegas, derved er der ikke nogen konkurrence og derfor kan bibliotekerne have så mange forskellige arrangementer. Disse forskellige former for brugerinddragelse kan sagtens overlape hinanden, og denne inddeling bliver et værktøj til reflektere over brugerinddragende foranstaltninger.⁷²

Analyse

Med udgangspunkt i ovenstående formidlingsstrategier; afsenderbaseret, modtagerbaseret og brugerinddragende formidling, vil der ud fra forskellige cases, nogle allerede nævnt, kastes et lys over hvordan disse strategier fungerer rent praktisk. Disse cases er ikke kun brugt ud fra et litteraturformidlende perspektiv, men forskellige kulturelle instanser, hvor formidling er omdrejningspunktet. Dog vil casen omkring Ordkraft være mest omfattende, da den har fokus på det litteraturformidlende aspekt samt det at indgå i oplevelses- og deltagelseskulturen. Samtidig vil formidlingsstrategierne diskuteres ud fra den vinkel der er fremlagt omkring hele dannelsesbegrebet; hvor det også er vigtigt at være uddannet, da det helt grundlæggende kræver læsefærdigheder for at kunne tilegne sig viden og information i forhold til litteratur, men også som nævnt med højskole eksemplet, at mennesket har brug for at kunne overskue tilværelsen. Her kan de forskellige kulturinstitutioner have en lige så stor effekt, som eksemplet med højskolerne, til at få den enkelte til at indgå i fællesskaber. Ifølge Løgstrup er det vigtigt at forholde sig til noget man fordyber sig i, samtidig med at man gør det sammen.

Afsenderbaseret formidling

Kulturkanonen

Tilbage i 2006 blev den meget omdiskuteret ”kulturkanon” offentliggjort, af daværende kulturminister Brian Mikkelsen. Ordet ”kanon” betyder på græsk en rettesnor, en forskrift eller et forbillede, hvilket denne kulturkanon skulle være. Den skulle samle de danske kulturtilbud så det blev nemmere for den enkelte at navigere

⁷² Hvenegaard, 2016: s. 164-183

i de mange tilbud inden for arkitektur, design, film, musik, kunst etc. I forbindelse med denne offentliggørelse udgav Kulturministeriet en bog, hvori Brian Mikkelsen fortæller: ”... at kulturkanonen kan minde os om , at vi er formet af en bestemt historie og kultur.”⁷³ Bogens indhold er valgt af et udvalg af eksperter, men skal stadig fungere som en inspirationskilde for den enkelte, så at denne kan finde sin egen kanon.⁷⁴ For litteraturens vedkommende er Hans Christian Andersens ”Den lille Havfrue” og Klaus Rifbjergs novellesamling ”Og andre historier” inkluderet. Sprogforsker Jørn Lund; formanden for kanonudvalgene, skrev som afslutning i bogens forord: ”... at kulturkanonen – ud over at være til glæde for forhåbentlig mange – tillige kan være genstand for debat og modsigelse.”⁷⁵ Man kan diskutere om Lund på forhånd var klar over, at en debat ville opstå, kulturkanonen blev i hvert fald kritiseret for at være udtryk for mandlig dominans, for elitær, for populær eller anakronistisk og ligegyldig, samt indvendinger på, at den blev brugt i et nationalistisk projekt, da Brian Mikkelsen brugte den mod: ”...parallelsamfund, hvor minoriteter praktiserer deres middelalderlige normer og udemokratiske tankegang...”⁷⁶ Fortalerne for kulturkanonen har lagt vægt på kvaliteten i kunsten og at kanonen er en oplysningsstandard, som er et encyklopædisk skelet. Litterat Claus Secher har sammenfattet de mange modstridende holdninger således: ”Kanon er rettesnor og signalerer autoritet, men det er også kompleksitetsreduktion og hjælper til at navigere i et uoverskueligt univers. At definere kanon er et udtryk for magt, men også modmagt i forhold til et kaotisk kulturelt marked, præget af amerikansk populærkultur.”⁷⁷

Hermed er kulturkanonen også en del af den klassiske kulturpolitik, hvor: ”...offentlig støtte til produktion og formidling af kunst, skal være et alternativ til massekulturen.”⁷⁸ Herved bliver kulturkanonen en demokratisering af kulturen, hvor det handler om at få kunst, den gode kunst, ud til alle dele af befolkningen. Kulturkanonen er et kulturformidlende tiltag, ikke et udvalg som andre kanonudvalg til at uddele offentlig kunststøtte som fx Statens Kunstfond.

⁷³ Hvenegaard, 2016: s. 79

⁷⁴ Kulturministeriet, 2006: 4 ff

⁷⁵ Hvenegaard, 2006: s. 80

⁷⁶ Dam Christensen, 2005: s. 123

⁷⁷ Secher, 2006: s. 86

⁷⁸ Hvenegaard, 2016: s. 81

Kulturkanonen skal skabe debat om kunst og kultur, hvilket har skabt en større åbenhed for dens kriterier: ”De fleste vil sandsynligvis være enige om, at en kanon skal opdateres løbende, men når man argumenterer for, at kanon skal revurderes, siger man desuden indirekte, at kunstnerisk kvalitet ikke er universel, og at den derimod er foranderlig i tid og rum.”⁷⁹ Dette vil diskuteres, da det er et stridspunkt i en kvalitetsdiskussion som den afsenderbaseret formidling kan sættes sammen med. I forhold til litteraturen kan den østrigske filosof Ludwig Wittgenstein citeres: ”Mit sprogs grænser er mit univers’ grænser”⁸⁰ Med dette forstås sproget, hermed litteraturen, som en afgørende betydning for hvordan vi forstår os selv og verden. Litteraturen bliver et værktøj for en øget erkendelse og netop dette beskriver Brian Mikkelsen også i sit forord til Kulturkanonen.

Kulturkanonen er et glimrende eksempel på en afsenderbaseret formidling, hvor eksperter har valgt et indhold som er kommunikeret envejs til befolkningen.

Modtagerbaseret formidling

Fremtidens Biblioteker – målgruppebaseret viden til biblioteksudvikling
Interesseorganisationen Danmarks Biblioteksforening skal varetage bibliotekers interesser over for det politiske system, samt være med til at udvikle viden og erfaring på biblioteksområdet. I 1912 blev Fremtidens Biblioteker skabt, som er en form for tænketank, hvor der er plads til debat og mulighed for at videns fremme bibliotekernes udvikling i fremtidens samfund. Eftersom Fremtidens Biblioteker er sat i verden af en interesseorganisation vil denne altid være partisk og det skal man selvfølgelig have in mente. Formålet med Fremtidens Biblioteker er netop, at der er mulighed for at komme med forslag til hvordan og hvorfor vi skal have biblioteker i fremtiden. Det er altså ikke nok at have en masse gode tilbud, det er nødvendigt at vide noget om dem som modtager tilbuddene. Skal biblioteket være en institution som benyttes af alle befolkningsgrupper, kan man ikke arbejde ud fra en opskrift som passer alle, derfor må der benyttes segmentanalyser til at finde ud af, hvordan man smartest opdeler de folk som benytter biblioteket. Et

⁷⁹ Hvenegaard, 2016: s. 81

⁸⁰ Kulturministeriet, 2006: s. 113

konsulentfirma har i forhold til Fremtidens biblioteker lavet en sådan analyse, og kommet frem til, at man kan opdele folk i ti grupper. Hvenegaard beskriver tre af disse grupper; ”Unge på ungdomsuddannelser”, ”De unge børneforældre” og ”Den kulturelle superbruger”. Forskellen på hvad der bringer disse segmenter på biblioteket er meget forskellige. De unge under uddannelse kommer der i forbindelse med deres uddannelse og tænker ikke at de vil fortsætte med at bruge biblioteket. Børnefamilierne kommer der primært på grund af børnene, hvorimod den kulturelle superbruger kommer der af nysgerrighed og interesse. Det kan være en bestemt type faglitteratur, skønlitteratur eller arrangementer biblioteket tilbyder.⁸¹ Det er vigtigt, at finde ud af præcis hvilken målgruppe man gerne vil ramme, og i forhold til Bourdieus begrebsapparat kan den kulturelle kapital være med til at give en forståelse for, hvordan man rammer en bestemt målgruppe. Tidligere var der et klarer skel mellem dem som brugte finkulturen, men i takt med demokratiseringen af finkulturen betyder det, at kulturforbruget er bredere og derfor er det vigtigt hvordan man italesætter dette brede kulturforbrug. Dette kræver en forståelse af den kulturelle kapital, som er en del af Bourdieus begrebsapparat, hvilket kan give en indsigt i de overordnede mønstre af befolkningens kulturvaner og hvorfor de gør som de gør. Hvorfor er det primært den mest veluddannede del af befolkningen som benytter sig af de kulturelle tilbud? Selvom den kulturelle kapital er mere end bare uddannelse er der en klar sammenhæng mellem uddannelse og den kulturelle kapital, ifølge Bourdieu. Som nævnt tidligere er det først og fremmest de veluddannede som har bedst forudsætning og behov for at opsøge kunst og kultur. De bruger også deres kulturforbrug som en del af et socialt spil omkring anerkendelse. Ud fra en pessimistisk kulturformidlers synspunkt giver Bourdieus undersøgelser ikke meget håb, da det oplysende aspekt drukner i magt og anerkendelse, hvorimod den optimistiske kulturformidler vil mene, at der skal tages højde for den enkeltes habitus og de forskelle der er i den kulturelle kapital. Den nyeste kulturvaneundersøgelse viser, at det ikke er fordi tilbuddene ikke henvender sig de adspurgte ikke-brugere, eller at de ikke skulle føle sig velkommen på de pågældende kulturinstitutioner⁸², men at interessen bare ikke er der. Dette

⁸¹ Hvenegaard, 2016: s. 117-121

⁸² Bak m.fl., 2012: s. 330

fravalg kan siges at være koblet sammen med den kulturelle kapital, og ikke måden hvorpå kulturinstitutionerne møder brugerne på. Problemet med en sådan analyse er, at den ikke viser hvad kulturinstitutionerne kan gøre for at arbejde videre med disse ikke-brugere, da deres fravalg er koblet sammen med forhold som ligger uden for institutionernes indflydelse. John Falk⁸³ har lavet en lang række studier for at forstå folks bevæggrunde for at gå på museum. Selvom folks muesumsvaner ikke er relevant i forhold til denne afhandling, er der stadig mange lighedstegn i forhold til biblioteksforbruget og måden hvorpå litteraturformidlingen har ændret sig på, netop i forhold til den måde brugernes forbrug og vaner har ændret sig, og hvad der spiller ind. Da det er blevet en mere konkurrencepræget verden er det derfor vigtigt for de forskellige kulturinstitutioner at vide, hvordan de får tiltrukket og tilfredsstillet brugerne og de besøgende. Her er Falks undersøgelser relevante da de har en del sammenfald med kulturvaneundersøgelserne. Han har ved hjælp af de problematikker i forhold til brugerstudierne, udviklet en ny model for at beskrive og forstå den besøgendes oplevelse. Disse brugerstudier har ifølge Falk været nødvendige for museerne, for at de kan agere i den mere og mere konkurrenceprægede verden. Men for at gøre dette, kræver det en viden omkring folks bevæggrunde for netop at besøge museerne, hvad de gør der og hvad de får ud af det. Problemet her er, at undersøgelserne er foretaget af observatører som efterfølgende har interviewet de besøgende. Falk har vurderet at dette er problematisk, da beslutningen om, at besøge museet finder sted uden for museet og at denne beslutning vil have betydning for, hvad der foretages på museet, og til slut hvordan hele oplevelsen herefter bedømmes. Han mener også at det kan have en betydning for bedømmelsen, at de besøgende ikke har tid nok til at lade oplevelsesindtrykkene stadfæste sig. Derfor mener Falk at en: *"...præcis forståelse af den museumsbesøgendes oplevelse kræver udvidelse af tidsrammen for undersøgelsen til at omfatte aspekter af den besøgendes liv både før og efter museumsbesøget."*⁸⁴ På samme måde vil det gøre sig gældende i forhold til en litteraturformidlende oplevelse, som på blandt andet Ordkraft, hvor det kræver en mental bearbejdning af de indtryk gæsterne har fået. Talrige undersøgelser viser at

⁸³ John Falk, amerikansk museumsforsker

⁸⁴ Falk, 2011: s. 29

der er en sammenhæng mellem demografiske variabler og sandsynligheden for at besøge et museum – dette stemmer godt overens med kulturvaneundersøgelserne, som viser, at uddannelse og bopæl har en betydning for kulturforbruget. Samtidig kan Bourdieus begrebsapparat også bruges til at kaste lys over dette. Falk er enig med ovenstående undersøgelser, men mener at det ikke er så simpelt endda. For selvom at det giver god mening at besøge et kunstmuseum for at se kunst, så mener han alligevel at der er andre begrundelser for at komme. Det kan eksempelvis være, at man synes man bliver en bedre forælder eller at man kommer der for at slappe af. Han mener også, at der er en stor sammenhæng mellem udstillingernes faglige kvalitet og de besøgendes faktiske læring: *”Den vigtigste konklusion, jeg har nået efter at have studeret tusindvis af besøgende gennem mere end tre årtier, er, at museumsbesøget er alt for komplekst og flygtigt til at kunne forstås på grundlag af enkle og konkrete, målbare variable såsom demografi eller, for den sags skyld, håndgribelige kvaliteter som ”museumstype” eller udstillingsstil (fx praktisk, didaktisk eller interaktiv).”*⁸⁵

Den model Falk har udviklet på baggrund af disse problemer ved brugerstudierne, tager udgangspunkt i de mønstre han har observeret gennem interview om oplevelser. Her nævner han blandt andet at besøgene er dybt personlige og hvor knyttet de er til den besøgendes identitet.

Identitet

Mange af livets handlinger er relateret til en persons tilfredsstillelse af identitetsbehov. Det kan være at man gerne vil støtte op om forestillingen om, at man er en god forælder, eller at man er nysgerrig af natur. Falks undersøgelser af museumsoplevelsen har vist at denne forestilling omkring identitet har en betydning for, hvordan besøget bliver praktiseret og fortolket. Helt grundlæggende ligger den også til grund for selve besøget i sig selv. Bevæggrundene for at komme kan være mange, men ikke ifølge Falk, derfor har han opstillet fem identitetsrelaterede kategorier, som udfaldet af sine undersøgelser ud fra hvad folk angiver af grunde til at gå på museum og beskrivelsen af oplevelsen: ***Den opdagelsesrejsende***; som

⁸⁵ Falk, 2011: s. 30

er drevet af nysgerrighed. Besøget er primært på grund af indholdet, de besøgende ser sig selv som videbegærlige og forventer at møde noget, som kan lære dem noget nyt. *Formidleren*; hvis besøg er socialt motiveret. Her er forventningen om, at besøget er interessant for dem de følges med den primære grund til besøget. Ofte er det børn, og dette styrker tilfredsstillelsen og forestillingen om den gode forælder. *Den fagligt interesserede*; er for dem som har en professionel eller hobbyrelateret passion for det institutionen har at tilbyde. Det er især samleobjekter, og hvor viden ikke kan være detaljeret nok for den besøgende. *Den oplevelsessøgende*; eller kulturisten vil gerne ”krydse af på listen”, herved er det ofte store internationale kendte museer eller populære udstillinger som tiltrækker. Besøget handler primært om kendte genstande og behøver ikke være særlig omfattende. *Genopladeren*; er de besøgende som gerne vil have noget ro, fred og fordybelse. Det er altså et frirum for hverdagens stress og jag, hvor den æstetiske oplevelse har stor betydning. Derfor kommer de besøgende ofte andre steder end eksempelvis de oplevelsessøgende.⁸⁶

Det er ikke ensbetydende med at den besøgende kun har én motivation, den ene dag kan være for at formidle en læringsoplevelse for sit barn, den næste kan være for at søge noget ro og fred. Den identitetsrelaterede motivation er foranderlig og situationsbestemt. Ud fra disse undersøgelser bliver det også klart at det ikke er nok med den klassisk afsenderbaseret formidling, hvis der skal rammes en større del af befolkningen. De besøgende, hvor denne form for formidling vil kunne fungere, tilhører (efter Falks kategorisering) ”den fagligt interesserede”, hvor en klassisk udstilling af genstande vil være være tiltalende. Men for at nå ud til flere, og herved opnå et større besøgstal, skal der spilles på flere motivationsfaktorer.

Falks undersøgelse er et godt supplement til Bourdieus begrebsapparat – dog er der en forskel i tilgangene: Bourdieus begreber lægger op til en forståelse af de udfordringer der kan være i forhold til brugen af de kulturelle tilbud, hvor Falks undersøgelser primært giver en forståelse af hvorfor folk vælger at besøge museerne.

⁸⁶ Hvenegaard, 2016: s. 136-139

Brugerinddragende formidling

Menneskebiblioteket

Formålet med Menneskebiblioteket er at støtte op om den dialog der er mellem folk med forskellige baggrunde. Det er altså ideen, at politimanden taler med graffitimaleren og den konventionelle landmand taler med den idealistiske veganer. Biblioteket er normalt et sted hvor der foregår udlån af bøger, men i stedet for bøger bliver mennesker lånt ud. Menneskebiblioteket er skabt af foreningen Stop Volden; en græsrodsorganisation som blev stiftet efter et meningsløst knivoverfald i København i 1993. I 2000 blev foreningen inviteret til at stå for forskellige aktiviteter på Roskilde Festival, her opstod ideen til Menneskebiblioteket. Ved festivalens begyndelse havde de 75 emner, som blev en stor succes. Rundhåndet blev blandt andet en urobetjent og en Brøndby-fan udlånt.⁸⁷

Herefter spredte Menneskebiblioteket sig til Norge, i dag er det blevet et globalt fænomen, med hjemmesiden www.humanlibrary.org. De fleste arrangementer er i biblioteksregi, men andre institutioner som festivaler udlåner også. Fænomenet har været behandlet af alle danske aviser, flere tv stationer og internationalt har medier som Times, New York Times og Der Spiegel også omtalt det. Eftersom der er tale om, at man udlåner forskellige fordomme og målet er at øge den interkulturelle dialog, har det også modtaget politisk interesse. Europarådet og Nordisk Ministerrådet har støttet udgivelsen af en håndbog som hjælper med at arrangere Menneskebiblioteket.⁸⁸ Men hvorfor er Menneskebiblioteket blevet sådan en succes? Der kan være flere forklaringer, men der er tale om en simpel ide hvor bøger skiftes ud med mennesker – alt i den gode sags tjeneste. Det kræver ikke de store ressourcer som eksempelvis udgifter til forfattere, lokaler etc. Uanset midlerne vil det praktisk talt være muligt at afholde sådan et arrangement, hvor kun tid og mandskab er en faktor. Befolkningen bliver inddraget, så fra at være passive modtagere af et givent indhold bliver de nu medaktører til at skabe indholdet.

Casen med Menneskebiblioteket er et klart udtryk på, hvordan formidlingsformen har ændret sig fra envejskommunikation til dialog. God litteraturformidling var frem til 1960'erne et spørgsmål om samlingens kvalitet, og måske endda krydret

⁸⁷ Haahr Rasmussen, 2003

⁸⁸ Hvenegaard, 2016: s. 153-154

med et forfatterbidrag. Bibliotekerne er de første institutioner som kommer brugernes smagspræferencer i møde – skriveværksteder og læsekredse er blandt andet spiret op. Hvor særligt læsekredse har været en kæmpe succes og sammen med de digitale fællesskaber, viser at der er et stort behov for at kunne dele sine oplevelser med andre. Det er altså ikke længere kun det, at komme brugerne i møde og inddrage dem, det er i lige så høj grad vigtigt at skabe rammerne for den gode oplevelse, hvorpå brugerne kan udveksle kunstneriske og kulturelle oplevelser efterfølgende. Nina Simons⁸⁹ opskrift på brugerinddragelse: *"Flyt fokus fra institutionen til brugerne, få kontakt til den enkelte bruger og forsøg herefter at skabe et fælles "vi"."*⁹⁰ Hendes definition omkring brugerinddragelse lyder: *"I define a participatory cultural institution as a place where visitors create, share, and connect with each other around content. Create means that visitors contribute their own ideas, objects, and creative expression to the institution and to each other. Share means that people discuss, take home, remix, and redistribute both what they see and what they make during their visit. Connect means that visitors socialize with other people – staff and visitors – who share their particular interests. Around content means that visitors' conversations and creations focus on the evidence, object, and ideas most important to the institution in question."*⁹¹ Hermed er brugerinddragelse grundlæggende et socialt fænomen, men hvorfor er der fokus på brugerinddragelse? Det er som tidligere nævnt, vigtigt at folk ikke kun er tilskuere men deltagere. Dette er en kontrast i forhold til vores kulturpolitik, hvor det handler om at sprede kunst og kultur til alle dele af landet til hele befolkningen i oplysningens tjeneste. Derfor har kulturvaneundersøgelserne primært forholdt sig til den kulturelle aktivitet som besøg, læsning, lytte og overværelse. Befolkningen har dog altid været kulturelt aktive i privat regi, hvor der eksempelvis er oprettet forskellige foreninger, blandt andet amatørteater. Derfor er den kulturelle deltagelse ikke noget nyt, det er dog nyt at bibliotekerne og andre kulturelle institutioner gerne vil inddrage brugerne på flere måder. Hvorfor vil de det og hvordan gør de det? Først og fremmest er teknologiens frempas med til at udvide vores forståelse af

⁸⁹ Nina Simon, amerikansk museumsformidler

⁹⁰ Hvenegaard, 2016: s. 160

⁹¹ Simon, 2010: s. ii

kulturel aktivitet; det gør det lettere at dele og kommentere brugerskabt indhold. At gå fra massemedierne til de sociale medier har betydet tre ting: At der er kommet øget konkurrence om befolkningens opmærksomhed. Samtidig er der en større forventning fra befolkningens side om, at blive inddraget. Er inddragelsen en del af det sociale medies platform, er det klart at befolkningen forventer netop dette. Til sidst er det med til at skabe rammerne for at kunne dele indhold og oplevelser. Disse teknologiske fremskridt gør det lettere for folk at vælge kulturinstitutionerne fra, og de skal derfor satse på andre formidlingsformer som for eksempel brugerinddragelse. Udviklingen inde for teknologien har givet os bedre mulighed for at være kulturelt aktive, og denne mulighed har mange mennesker grebet. Hvorfor har de det? Mennesket har altid haft behov for at udtrykke sig og brugt de muligheder der har været tilgængelige. Samfundsforskere beskriver det moderne samfund med begreber som *identitet* og *refleksivitet* - at være refleksiv er ikke nødvendigvis det samme som at være reflekterende, men at vi kan spejle os i de valg vi kan træffe. Vi tvinger os selv til at forholde os refleksivt når vi kan vælge mellem forskellige muligheder. Det betyder også at vi ikke i samme grad som før har en fastlagt identitet. Før i tiden fulgte den enkelte en levevej som fra fødslen var bestemt, hvor vi i dag skal skabe en identitet for os selv. Her kan kunst og litteratur være et refleksionsværktøj, der kan give viden om, hvor vi kommer fra og hvor vi gerne vil hen. Denne foranderlige identitet kan øge menneskets behov for kulturelle oplevelser.⁹² Men den kulturelle deltagelse behøver ikke kun at handle om, at skabe sig selv, men deltagelsen kan også være med til at afkoble den refleksivitet som moderniteten er kendetegnet ved. Det her med, at vi glemmer os selv og giver os hen i en aktivitet kaldes for ”flow”, som nævnt i afsnittet ”Oplevelse”, dette er med til at vi glemmer tid og sted og derved er der fravær af refleksivitet. Vi bliver fuldkommen opslugt af den aktivitet vi er i gang med. Elementer af flow opstår også på en festival som Ordkraft og dette vil efterfølgende belyses. For at afslutte spørgsmålet omkring forklaringen på, hvorfor kulturinstitutionerne forsøger at inddrage brugerne og hvordan, hænger sammen med kvalitet. Foregående forklaring har hvilet meget på teknologiens udvikling og de bevidsthedsmæssige forandringer, men kvaliteten er den som er kilden til

⁹² Qvortrup, 2001: s. 231-255

oplysning og dannelse. Brugerens egen deltagelse kan have et oplysende potentiale og ifølge Henrik Kaare Nielsen⁹³ udspringer dette af oplysningstanken, der vil danne og myndiggøre det enkelte individ. Det giver mening at inddrage brugerne hvis man mener at vejen til erkendelse og myndiggørelse primært opnås ved fordybelse.

Ordkraft

Først og fremmest er Ordkraft en ordfestival og ikke en rendyrket litteraturfestival, som det umiddelbart godt kunne lede tankerne hen på. Forskellen heri består af, at under Ordkraft hyldes ordet i alle henseender. Det vil sige lige fra musik og film til teater og litteratur. For at se forskellen kan der henvises til ”København læser”, som ligeledes er en festival. Denne er en litteraturfestival, hvor der er fokus på bogen samt dennes forfattere. Overalt i gader og stræder bliver der læst højt, oplæsningen er altså i fokus. København læser er optakten til Bogmessen som afholdes i Forum.⁹⁴ Ser man udviklingen ved Ordkraft er der dog kommet mere oplæsning til, end det var tænkt hos arrangørerne. I starten skulle oplæsningen ikke finde sted, da det allerede var en stor del af København læser, og det at være en litteraturfestival. Ordkraft skulle være noget nyt og der skulle være fokus på ordet og formidlingen. Ordkraft er meget velorganiseret og arrangementerne er af underholdene karakter. Blandt andet er der inddraget såkaldte moderatorer til samtalerne med forfattere. Disse skal fungerer som en slags samtalepartner med forfatteren, det betyder at der er en bedre organisering og tilrettelæggelse af samtalen i forhold til, at samtalerne ville være styret af publikum. Her sørger moderatoren for, at holde styr på de vigtige elementer, såsom forfatterens tanker bag bogen, om der er noget nyt på vej, og om forfatterens person. Samtalerne er ikke indøvet, hvilket man som publikum godt kan fornemme. Dette giver et bedre flow og gør samtalerne til dialoger, i stedet for at virke som et gennemøvet interview. Ydermere giver dette en spænding for publikum, da de ikke helt ved hvad de kan forvente af samtalerne. Ved de større arrangementer, som finder sted i Kedelhallen, kan der være flere forfattere eller

⁹³ Henrik Kaare Nielsen, 1953-, dansk kulturforsker

⁹⁴ Elbeshausen, 2009: s. 32

kunstnere på scenen ad gangen, her viser det sig at være en stor fordel med en moderator, da denne har overblikket og styrer hvem der får taletid hvornår. Dette viser struktur samt hvor godt og velorganiseret Ordkraft er, kvaliteten er helt i top. Der flere arrangementer tilstede under en festival, både efterfulgt af hinanden men også sideløbende. Dette ses tydeligt ved Ordkraft; hvor der klokken 13 en fredag, var fire forskellige arrangementer samtidig: I Kedelhallen var der ”Flash Mob Nord”, som er et projekt for unge nordjyder med performance af Flash Mobs rundt omkring i regionen. Disse Flash Mob’ere blev optaget på video, som så blev vist for publikum i Ordkraft og herefter blev der kåret en vinder. Samtidig var Naja Marie Aidt i samtale med bibliotekar Bodil Bøtcher i Biffen, Anne-Cathrine Riebnitzsky i samtale med bibliotekar Merete Trap i Teater Nordkraft (Volt salen), og sidst Nordjysk Nyt, Shakespeare Slam med Peter Dyreborg i Teater Nordkraft (Joule salen). Her bliver Ordkrafts gæster nødt til at vælge hvilket arrangement de har mest interesse i, da de ikke kan deltage i alle arrangementer. Dette er en god måde at sørge for, at der hele tiden er noget for alle.

Det ses også tydeligt i programmet for Ordkraft, at de forsøger at ramme alle segmenter. Målgruppen er bred og derfor må arrangementerne også være det. Dette er på sin vis en fordel, da det ældre publikum sandsynligvis vil vælge Flash Mob Nord fra, og i stedet vælge en samtalerne, som sikkert vil falde mere i deres interesse. Ulempen herved, er at gæsterne på forhånd tager et valg om hvad de vil se/høre og herved kan vælge noget nyt og interessant fra. Derved vil de gå hjem og ikke have udvidet deres horisont og have oplevet noget nyt og anderledes, som i dette tilfælde kunne være Flash Mob Nord. Her kommer det tydeligt til udtryk, at Falks identitetskategorier har sin berettigelse. Bevæggrundene for valget af arrangement kan argumenteres for at hænge sammen med identitetskategorierne, som set ved ovennævnte observation.

Flere af arrangementerne går også igen på Ordkraft. Fx var der fredag en forfatterpræsentation af Bo Green Jensen i samtale med Lene Høg. Samme forfatterpræsentation fandt sted om lørdagen. Muligheden for at se Bo Green Jensen var altså mulig mere end en gang, og i forskellige henseender ligeledes, da han afsluttede Ordkraft om fredagen med en intro i Biffen til filmen ”On the road”. Her har gæsterne mulighed for at opleve kunstnere og forfattere flere gange, hvilket

giver gode muligheder for inspiration, gæsterne vælger endvidere selv om de vil opleve dem mere end en gang og om dette skal være til de mere intime arrangementer eller de større.

Ordkraft i en oplevelseskultur

Ordkraft kan sagtens, ifølge Pine og Gilmore, anses for at være en oplevelse, da den for det første er en begivenhed og også at den formår at engagere individet på en personlig måde. Hver enkel oplevelse er personlig og afhænger af personens tidligere erfaring med, og forventninger til, den optrædende forfatter eller kunstner der kan opleves. Besøgende kommer ikke til Ordkraft for at købe et produkt eller en bestemt vare, der er visse forventninger til netop den forfatter eller kunstner de kommer for at møde, og de diskussioner og samtaler som finder sted. Allerede før personen kommer til Ordkraft er der tale om oplevelsesøkonomi i spil, da der er et ønske om at tilføje noget ekstra til varen de har købt, i dette tilfælde den bog der er blevet læst.

Hele oplevelsen på Ordkraft starter allerede ved indgangen, her kommer den besøgende til salgsbordet, hvor billetten købes. Denne billet giver adgang til alle arrangementer den gældende dag. Dette er første tegn på en økonomisk oplevelse som er iscenesat, og her udviser Ordkraft potentiale for oplevelsesøkonomien. Ordkraft er den ideelle scene for at få solgt bøger. Der er boder i den ene ende af Kedelhallen, hvor blandt andet Bog&Ide har en lille stand hvor de sælger bøger på tilbud, og de bøger som er relevante for arrangementerne på Ordkraft. Her er både værker af Leif Davidsen, Maise Njor og andre forfattere der deltager i forfatterpræsentationer på festivalen. Efter endte arrangementer kan dette også friste og/eller inspirere gæsterne til at købe forfatterens værker. Især i forbindelse med Fay Weldons særarrangement i 2013, som blev efterfulgt af en bogsignering ved Bog&Ides stand. Her kunne gæster som ikke var klar over bogsigneringen købe en bog af Fay Weldon og derefter stille sig i kø for at få den signeret. Folk er villige til at betale en mindre sum penge for at få sig en oplevelse og mindeværdige begivenheder, som de får på Ordkraft: *"...kultur forvandles fra velfærdsluksus til*

en potentielt profitabel aktivitet...”⁹⁵ Da målgruppen spænder over alle aldre kan der argumenteres for at det er en folkelig oplevelse og ikke en lukrativ. Alle kan være med, også hvad prisen angår, da denne bare er symbolsk men stadig giver en form for profit.

De fysiske rammer for Ordkraft er netop det gamle, ombygget kraftværk Nordkraft. Her er der bevaret den rå og kolde beton facade, synlige rør og ledninger som giver et godt æstetisk modspil til de små hyggelige cafeer og butikker som virker til at være blomstret frem af de rå omgivelser. Dette er et ideelt sted at vælge til lave denne form for performances, især da Nordkrafts naturlige atmosfære skaber en god dynamik og virker spirende; som en blomst der titter op ad asfalten. Nordkraft er en historisk bygning i Aalborg, den symboliserer godt hvordan Aalborg tidligere udelukkende har været en industri- og handelsby, hvor kulturlivet og kreativiteten er begyndt at blomstre i byen: *”Oplevelsesøkonomien har med sit fokus på æstetisk iscenesættelse en naturlig relevans for kulturlivet...”*⁹⁶ Denne atmosfære er med til at fuldende oplevelsen hos de besøgende, hvor varer tidligere var noget der var på afstand af forbrugeren, er den nu tilgængelig på en helt anden måde. Ordkraft formår at kombinere denne historiske bygning, det æstetiske og kulturelle ved at iscenesætte arrangementerne sådan at de kan tjene penge på kultursultne gæster.

Arrangementerne på Ordkraft er delt op sådan at de større arrangementer finder sted i Kedelhallen, som er den store lagerhal der trædes ind i når man kommer ind af indgangen. Ud over scenen der er opsat her, foregår en del samtaler og begivenheder rundt omkring som små cafemiljøer, i Biffen, på Skråen etc. Her er atmosfæren mere intim til forhold i Kedelhallen. Kedelhallen er, som sagt, det første man oplever som gæst, og det stimulerer sanserne og engagementet til at få lyst til at gå på opdagelse i arrangementerne på festivalen.

Ordkraft indeholder i høj grad informative oplevelser. På en direkte måde til de mindre arrangementer; samtalerne i de små cafemiljøer hvor gæsterne har mulighed for at stille forfatteren spørgsmål efter samtalen med moderatoren er endt. Dette er der ikke mulighed for i Kedelhallen, hvor arrangementet er mere befolket. Her er det dog en indirekte information man tilegner sig, når der lyttes til forfatterens

⁹⁵ Grøn, 2010: s. 83

⁹⁶ Grøn, 2010: s. 83

research til bogen, hvor specifikke fagudtryk anvendes. Her vil gæsten få en oplevelse af at være beriget informativt ved at deltage i det enkelte arrangement. Dette kunne som eksempel være samtalen med Leif Davidsen som snakkede om sine bøger omhandlende Rusland. Her var der rig mulighed for gæsterne at blive informeret om noget historisk og samfundskulturelt i forhold til Rusland.

Som tidligere beskrevet er tematiske konstruktioner betydningsfulde for at skabe et samlet og professionelt billede af oplevelsen. På Ordkraft har man i løbet af de tre dage det foregår kunnet opleve en række af forskellige temaer. I 2013 var temaer som ”Ord og musik” og ”erotisk litteratur” nye temaer på festivalen. Ud over disse har 9000Ord arbejdet på at sætte sproget i spil i byens rum og på tværs af udtryksformer, dette er endt ud i det eksperimenterende tema ”Ordkraft X”, som består af skæve og anderledes arrangementer. Nogle af arrangementerne foregår i samspil med det overordnet program for Ordkraft festivalen, andre som overraskende events for publikum – på uventede tider og steder.⁹⁷ Heriblandt var en flerstemmig digtoplæsning med syv stemmer, som foregik ved indgangen. Dette var overraskende for gæster der kom og gik, og hvilken oplevelse dette har givet har selvfølgelig været individuel. Men overraskelsesmomentet stod malet i gæsternes ansigter. Så formålet med arrangementet var vellykket. Temaet ”Ord og musik” kom til udtryk ved flere arrangementer også ganske vellykket.

En festival som Ordkraft, er muligvis kun blevet til på grund af det velfærdssamfund vi lever i, hvor vi ikke skal bruge al vores tid til at tjene til dagen og vejen, som før nævnt. Mennesket søger i højere grad at tilsætte deres liv dette ekstra krydderi i form af oplevelser og mindeværdige begivenheder. Her spiller oplevelsesøkonomien en væsentlig rolle. Igen, vil to mennesker aldrig have den samme oplevelse, hvilket gør det mere udfordrende for Ordkraft at sammensætte et program som fanger alle. De skal også være påpasselige med at programmet ikke bare bliver et menukort hvor folk kun vælger det de kender og vil vide mere om, og ikke får oplevet andet som kan udvide deres horisont og oplevelse. Det kan være en ulempe, at sammensætte så mange arrangementer sideløbende og efterfulgt af

⁹⁷ Ordkraft programmet

hinanden, da det gør det lettere for den enkelte at fravælge eventuelle relevante arrangementer og derved forspilde chancen for en god oplevelse. Fordelen ved at sammensætte programmet på denne måde, er at det henvender sig til alle og at der er noget for alle, hvilket med stor sandsynlighed bringer flere gæster til festivalen.

Ordkraft i en deltagelseskultur

Som Pine og Gilmore påpeger det, så er gode oplevelser ikke lig med underholdning. Det er vigtigt at gæsten inddrages og må engagere sig.⁹⁸ I forhold til Ordkraft gør de ikke så meget ud af deltagelsesaktiviteter, som de kunne have. Der foregår en passiv deltagelse⁹⁹ i og med at gæsterne er til stede til arrangementerne, særligt i Kedelhallen, hvor de i de små cafemiljøer (de mindre samtale-arrangementer) har mulighed for, at stille forfatteren eller kunstneren spørgsmål. Her er der tale om en aktiv deltagelse.¹⁰⁰ Dog er der ikke tale om deltagelsesaktiviteter der kan sammenlignes med det deltagelsesprojekt der er nævnt tidligere i opgaven, som fandt sted hos Denver Art Museum. Her er der tale om aktiv deltagelse hvor de besøgende er fysisk aktive på en kreativ måde. Der er kun to aktiviteter der skiller sig ud hos Ordkraft, som har lidt den samme effekt som i eksemplet lige nævnt, hvor de inddrager og engagerer de besøgende ved at opfordre dem til at skrive et ord på en post-it og hænge den op. Denne aktivitet er lavet af biblioteksstanden på festivalen; en søjle hvorpå de besøgende har mulighed for at skrive et ord. Et år var det ”Det Forbudte Ord”, hvilket havde nogle meget kreative forslag. Året forinden var det de besøgendes ”Yndlingsord” de kunne hænge op. Dette må antages at have været en positiv oplevelse for de deltagende året forinden, da de vælger at gentage denne aktivitet. Ud over denne post-it aktivitet, som henvender sig til alle aldre, foregik der en del aktivitet i DGI-salen om lørdagen. Her var det ”Leg med Ord” som er aktiviteter hvor ord i alle afskygninger indgår i leg, henvendt til børn i alle aldre. I denne form for deltagelseskultur, bliver læring en central dimension: *”I et kulturelt perspektiv har*

⁹⁸ Pine og Gilmore, 2009: s. 49

⁹⁹ Med passiv deltagelse menes der, at den deltagende er tilstede ved et arrangement, men hvor der ikke foregår en aktiv handling, såsom at stille spørgsmål eller skabe noget ved fysiske handlinger.

¹⁰⁰ Modsat passiv deltagelse, menes der med aktiv deltagelse en fysisk aktivitet.

*man argumenteret for leg som en aktivitetsform uden en egentlig funktion. Leg handler om oplevelse og væren.*¹⁰¹ Deltagelseskulturer er både leg- og læringskultur, hvor læring opstår på legende måder, uden at det opfattes som læring som den foregår på skolebænken. Det forudsætter at der gennem deltagelse, i legekulturen, er en tilegnelse af viden med hensyn til udtryksformer, iscenesættelse og performance. Dette betyder at viden og færdigheder tilegnes ved at se, høre og tale med andre og lader sig indføre i deres aktiviteter.¹⁰² Om det er et bevidst valg fra Ordkrafts side at børnene skal lære noget gennem deres aktiviteter, eller om det blot er for at skabe en god oplevelse med ”ordet” på festivalen, er et godt spørgsmål. Den form for oplysning og information som sker i sammenhæng med oplevelsen på Ordkraft, som også diskuteres nærmere i det næstkommende afsnit, kan i forbindelse med deltagelsesaktiviteter, for børn, kaldes for en læringsproces. For gennem leg bliver de oplyst omkring ordet og derved tilegner sig viden herom. Legen er også en oplevelse, for sammen med andre og gennem aktiviteterne bliver sanserne påvirket, de bliver inddraget og er tvunget til at engagere sig. Selvom deltagelse også var på programmet i 1970’erne er det særligt kommet i fokus efter årtusindeskiftet. Befolkningens deltagelse kan ses som noget der skal understøtte et demokratisk kulturliv. Der sker konstant en forandring i samfundet, derved er det naturligt at en forandring i forhold til formidling også forekommer.

Ordkraft – oplevelse, oplysning og information

Det kan være svært at lave en præcis skillelinje mellem oplevelse og oplysning. Oplysning kan være konkret, enten oplysninger om en forfatter og dennes værker, eller det kan være indirekte oplysninger der tilegnes gennem lytning og læsning af eventuelle værker. Der kan dog ikke, udelukkende på dette grundlag, laves en skildring mellem begreberne. I det senmoderne samfund, er det næsten blevet umuligt at skille dem ad som kontraster, da det ene oftest er efterfulgt af det andet. Behovet for oplevelser i samfundet gør at der er stor fokus på oplevelsen, også hos Ordkraft. Det er den der er efterspørgsel på, og derved denne der er fokus på. På

¹⁰¹ Nyboe, 2011: s. 141

¹⁰² Nyboe, 2011: s. 141-142

den ene side kan Ordkraft ses som en oplevelse med en oplysning, hvor folk som besøger festivalen kommer for at opleve en bestemt forfatter performe, og derved modtager nogle informative oplysninger oveni. Ordkraft kan også anskues som en oplysning hvor de besøgende får sig en oplevelse. Dette kan være ved at se hvert arrangement som en præsentation af et værk eller en bog, hvor gæsten ønsker oplysning om hvordan denne er lavet og blevet til. Her medfølger oplevelsen via sanserne, en oplevelse af kunstneren eller forfatteren som person, og atmosfæren på stedet.

Den grundlæggende tanke for det moderne samfunds opbygning var at videnskab og oplysning skulle føre til velfærd og frihed. Giddens¹⁰³ taler om det posttraditionelle samfund, hvor tradition – hvordan man tænker og handler ud fra en sandhed er et eksempel herfor. Før oplysningstiden var traditionen tæt knyttet med religion, hvor det med oplysningstidens komme blev suppleret med videnskab. Her skal kunst og videnskab oplyse og myndiggøre hele befolkningen i takt med at demokratiet bliver indført og får mere og mere indflydelse.¹⁰⁴ Samtidig er vi i efterkrigstiden gået fra at være et knaphedssamfund til at være et overflodssamfund, ifølge Schultze¹⁰⁵. Oplevelser og søgen efter oplevelser har fået større betydning for det enkelte individ på grund af denne ændring, hvor en generel stigning i folks økonomi har gjort det muligt at få flere oplevelser. Schultze taler ikke på samme måde om det posttraditionelle samfund som Giddens, men dette har været med til at understøtte det identitetsarbejde for den enkelte i efterkrigstiden, som Schultze også mener er en forklaring på oplevelsessamfundet.

Ordkraft er et eksempel på, hvordan der bliver skabt et kulturelt tilbud, til et bredt segment, hvor formidlingen af litteratur og oplevelser er i højsæde. Selvom der kunne være flere aktiviteter hvor brugerne inddrages yderligere, foregår der stadig deltagelse om det er aktiv eller passiv deltagelse. Ordkraft vil udvikle sig med tid, og endda måske mere i en digital og deltagende form. Allerede de første par år Ordkraft eksisterede blev litteraturen mere fremtrædende end det var tiltænkt fra

¹⁰³ Anthony Giddens, 1938- , engelsk sociolog

¹⁰⁴ Hvenegaard, 2016: s. 61-64

¹⁰⁵ Gerhard Schultze, tysk sociolog

start. Dette kan være et tegn på, at der er en stor interesse for litteraturen. Formidlingen heraf skal dog følge trop, hvis det skal fange forbrugeren i dag. I takt med de forventninger og forestillinger vi har og den måde vi gerne vil iscenesætte os selv, dette gør sig især gældende på de sociale medier, bliver en festival som Ordkraft også nødt til at udvikle sig. Arrangørerne af Ordkraft har forsøgt at nå ud til så bred en del af befolkningen som muligt, og med en festival som har flere forskellige måder at formidle litteraturen på, ved netop at holde fokus på 'ordet', kan man sige det er en succes. Ved at have fokus på 'ordet' kan en festival som Ordkraft, i modsætningen til København læser, inddrage flere og anderledes arrangementer som omhandler blandt andet lyd og teater – hvor litteraturen kan formidles på andre måder end ved oplæsning og forfattersamtaler, som vil holde formidlingen fast i en modtagerorienteret formidling.

Konklusion

Kant har haft en særlig betydning i forhold til dannelsesbegrebet og hvordan vi forholder os til det i dag. Det har gennemgået en historisk udvikling, og selvom det er tilfældet, har helt karakteristiske træk som oplysning overlevet og gør sig stadig gældende i det senmoderne samfund. En anden som også opererer med oplysning og dannelse er Løgstrup, hvor Kant ser mennesket som et frit menneske fra naturens side og at oplysningen handler om at have modet til at bruge sin egen forstand uden andres ledelse, mener Løgstrup at oplysning om den tilværelse vi har med hinanden, oplysning om samfundets indretning, samt historiens gang, er det der er i fokus. Den sociale interaktion kan også bidrage til dannelse og bliver derved et mere omfattende begreb end uddannelse. Det betyder også, at selvom man ikke kommer fra en intellektuel familiebaggrund, er dannelse stadig at have mulighed for at blive introduceret for højkulturen. Det handler samtidig om, at bevare en balance som gør os i stand til at vokse ud over os selv og have den tætteste berøring med tilværelsen. Man fødes heller ikke længere ind i særlige mønstre af livet, men er nødt til selv at finde sin helt særlige plads blandt alle og skabe sin egen identitet. Ud fra problemformuleringen: *"Hvordan kan man begrunde nyere litteraturformidlingsformers udvikling, i et kulturhistorisk lys?"* og med

dannelsesbegrebet og dets aspekter in mente, er der blevet redegjort og diskuteret de forskellige formidlingsstrategier ud fra forskellige cases med fokus på det litterære aspekt. Den afsenderbaseret formidling er envejskommunikation fra institutionen til brugerne. Her har eksperter udvalgt det indhold som brugerne præsenteres for. Fra 1700 tallet og frem er der kommet flere begrundelser for at kunsten og kulturen er vigtig og at vi oplever at vores liv bliver beriget, hermed er formidlingen af dette med til at vi bliver myndige og oplyste borgere. Paradoksalt er det dog, at vi på den ene side skal være myndige samtidig med at vi bliver underlagt eksperters valg. Med den modtagerorienterede formidling ses der to strategier; den ene som har fokus på brugerens baggrund og den anden på brugerens ønsker. Sammen med den afsenderbaseret formidling er kendetegnet for begge at det er envejskommunikation. Her hører ligheden så også op, for den modtagerorienteret formidling er optaget af den måde vi lever livet på og oplever – derfor har det betydning for det indhold som vælges, forbruges og fortolkes. Med Bourdieu og dennes begrebsapparat fremhæves det, at det ikke kun handler om at blive oplyst, men at målet for denne strategi er, at befolkningsgrupper fra alle dele af samfundet kan få spejlet og bekræftet deres identitet. Det er en konsekvens af denne strategi at formidleren ikke kun skal vide noget om indholdet, men i lige så stor grad noget om brugerne. Hos den brugerinddragende formidling er envejskommunikationen skiftet ud med dialog, indflydelse og deltagelse. Brugeren er ikke bare en passiv tilskuer, men bliver inddraget, eksempelvis som frivillig, ved interaktiv formidling eller som deltager i en læsegruppe. Fælles ved disse måder at inddrage brugerne på, er at man forsøger at gøre besøget til en oplevelse. Her kan deltagelsen være en katalysator for at fordybe sig i en aktivitet, som der er flere eksempler på.

Formidlingen har flyttet fokus fra indhold til brugere, og selvom der på selve bibliotekerne er langt fra den brugerinddragende formidling, gør det sig i større grad gældende med et arrangement som Ordkraft, hvor biblioteket er medvært og derved har mulighed for at formidle litteraturen brugerinddragende ved at have fokus på oplevelser og deltagelse. Oplevelsesbehovet opstår også i takt med, at vores samfund har udviklet sig. Ifølge Schultze har det udviklet sig fra et knaphedssamfund til et overflodssamfund, hvor vi med oplevelser kan krydre vores

tilværelse modsat tidligere, hvor det kun handlede om at tjene til dagen og vejen. Ifølge oplevelsesøkonomien kan Ordkraft også betegnes som en oplevelse, når man bevæger sig rundt på festivalen og får sat sine sanser i spil og bliver engageret til forskellige arrangementer, blandt andet ved bogsigneringer. I det senmoderne samfund ønsker folk at tilsætte deres varer oplevelser, ved Ordkraft er det bogen der bliver præsenteret på oplevelsesscenen. Programmet på Ordkraft afspejler denne måde hvorpå folk i samfundet kan udplukke de arrangementer og begivenheder de ønsker at deltage i. Det er nemlig sammensat på en sådan måde, at der er noget til enhver smag. Ordkraft er i høj grad bærer af informative oplevelser, der giver stor værdi hos gæsten. Dette betyder også at det er svært at skille oplevelse og oplysning ad.

Litteraturliste

Bak, Lene m.fl., 2012: *Danskernes kulturvaner 2012*. Kulturministeriet.

Bibelen, 1884: *Første Mosebog*. København: Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri.

Dam Christensen, Hans, 2005: Kanonkultur og kulturkritik – Om diskurser og moddiskurser i kulturpolitikken. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*. Nr. 2: 112-142.

Døssing, Thomas, 1932: Er det folkelige oplysningsarbejde inde i en krise? *Bogens verden*. 15. Årgang: 41-43.

Elbeshausen, Hans, 2009: *Med byen som mulighedsrums for læsning og litteratur*. Danmarks Biblioteksskole.

Falk, John, 2011: Den museumsbesøgendes oplevelse – Hvem kommer, hvorfor og med hvilke følger? I Kirsten Drotner m.fl. (red.), *Det interaktive museum*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Grøn, Rasmus, 2010: *Oplevelsens rammer – Former og rationaler i den aktuelle formidling af skønlitteratur for voksne på danske folkeskolebiblioteker*. Aalborg: Det Informationsvidenskabelige Akademi.

Haggren, Kristoffer, m.fl., 2008: *Deltagarkultur*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Haahr Rasmussen, Anders, 2003: Helle for fordomme. *Information*, 16. August.

Henningsen, H, 2003: *Tilværelsesoplysning – et grundtema hos K.E. Løgstrup*. Poul Kristensens Forlag.

Hvenegaard Rasmussen, Casper, 2016: *Formidlingsstrategier – En grundbog om kulturinstitutioners formidling*. Samfundslitteratur.

Jochumsen, Henrik mfl, 2008: *Ej blot til oplysning. Biblioteket i oplevelsessamfundet*. København: Danmarks Biblioteksforening.

Kant, Immanuel, 1987 nr. 9: *Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning?* Slagmark.

Kulturministeriet, 2006: *Kulturkanon*. København: Politikens Forlag.

Kulturministeriet, 2008: *Reach out! – Inspiration til brugerinddragelse og innovation i kulturen verden*. København: Kulturministeriet.

Kulturministeriet, 2012: *Reach outinspirationskatalog – Naviger i brugerinddragelse og brugerdreven innovation*. København: Kulturministeriet.

Lasswell, Harold D., 1948: The structure and Function of Communication in Society. I Lyman Bryson (red.), *The Communication of Ideas*, New York: Harper and Brothers: 37-55.

Nepper Larsen, Steen, 2013: *Dannelse – en samtidskritisk og idéhistorisk revitalisering*. Fjordager.

Nyboe, Lotte, 2009: *Digital dannelse*. Frydenlund.

Nyboe, Lotte, 2012: Boggnasker.dk: Viden, leg og læring gennem deltagelse. I Hans Jørn Nielsen m.fl., *Nye vidensmedier – kultur, læring og kommunikation*. Samfundslitteratur.

Pahuus, Mogens, 1998: *Det gode liv – indføring i livsfilosofi*. Gyldendal – Filosofi.

Pine, Joseph og Joseph H. Gilmore, 2009: *Oplevelsesøkonomien*. Klim

Qvortrup, Lars, 2001: *Det lærende samfund – Hyperkompleksitet og viden*. København: Gyldendal.

Secher, Claus, 2006: ”Hvorfor kanoner nu?” I Leif Emerek m.fl. (red.), *Folkebiblioteket som forvandringsrum – Perspektiver på folkebiblioteket i kultur- og medielandskabet*. København: Danmarks Biblioteksforening.

Simon, Nina, 2010: *The participatory museum*. Santa Cruz: MUSEUM 2.0

Simon, Nina, 2011: ”Principper for deltagelse”. I Kirsten Drotner m.fl. (red.), *Det interaktive museum*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Wiberg, Merete, 2005: Lokaliseret d. 10. Oktober 2016: Om frihed og børns etiske dannelse – Det gode liv i et pædagogisk-filosofisk perspektiv i Det gode liv: mere end dig selv. Philosophia.

Artikler:

"Debat: Hvad er livsoplysning?" på www.hojskolebladet.dk/2008/november/debat-hvad-er-livsoplysning. (udleveret d. 7. Februar 2014)

"Folkeskolens formålsparagraf gennem tiderne" på www.folkeskolen.dk september 2005 (udleveret d. 7. Februar 2014)

"Skolens Formål – debat om skolens opgave" på www.folkeskolen.dk september 2005 (udleveret d. 7. Februar 2014)

Internetsider:

www.denstoredanske.dk - lokaliseret d. 10. Oktober 2016

Ordkraft program